

„NE NAGY LÉGY, HANEM KICSI” BULÁNYI GYÖRGGYEL BESZÉLGET IVÁNYI GÁBOR

Amikor a Beszélő számára veled a rendszerváltás környékén Solt Ottília utójára interjút készített, a naivabbak úgy képzelték, hogy a világ végre jó irányba fordul, és a megalázottaknak igazság szolgáltatik. Te hogy láttad akkor, és hogyan látod ma? Végül is csak eljött számodra az igazság pillanata, vagy az életed csupán egy kis módosulással folytatódik?

Ebben a pillanatban az jutott eszembe, hogy '89 karácsonyán is írtam egy magyartanári képességeimet csillogtatni akaró elmélkedést, első része, a Canto Natale a napokban kezembe került, és arról elmélkedtem benne, hogy itt az idő, hogy ország-világnak megmutathassuk, hogy Jézus tanítványai vagyunk, és föl fogjuk emelni szavunkat azok mellett, akiket most bántani akarnak. Ilyen naiv gondolat volt a fejemben a politikai fordulatról.

Eszembe jutott, hogy '52-ben a Fő utcán, hadd mondjam úgy, hogy egy rokonszenves ávós, egy csepeli munkásgyerek, őrnagyi rangban, foglalkozott velem napi tíz órában, hatvan napon keresztül, és ezt mondta: Bulányi mester, mit akar itt maga ezzel a Jézus-szereppel. Én arra gondoltam, hogy egyszer, ha majd a komcsikat üldözik, ezt az ávós őrnagyot elbűjtatnám lakásomon, akkor elhinné nekem, hogy ezt a Jézus-szerepet mégiscsak komolyan gondolom.

Valami ilyesmit gondoltam '89-ben, hogy az elvtársakra nehéz idők jönnek, mi megmutatjuk, hogy mi nem rendszerellenes reakciók voltunk az elmúlt ötven esztendő alatt, hanem Jézus-tanítványok. Aztán, ha szabad ezt mondanom, belelógott a kezünk abba a bizonyos edénybe, s rájöttünk arra, hogy erről szó sincsen. Egy amerikai barátom elküldött nekem egy amerikai újságot, amely arról tájékoztatót, hogy valami rózsadombi villában létrejött egy találkozó, ahol a világ összes világi és egyházi hatalmasai összejöttek, és megállapodtak 21 pontban, aminek a lényege az, hogy itt nemhogy akasztás nem lesz, nemhogy börtönzés nem lesz, nemhogy vagyonekobbzás nem lesz, hanem még azt sem lesz majd szabad mondani, hogy ejnye-ejnye, annak fejében, hogy az elmúlt ötven esztendő alatt egypár tízezer magyart átküldtek a másvilágra, egypár százezret bebörtönöztek, és kb. tízmilliót megfélemlítettek.

Kijózanodtunk. De hát nem volt rossz ez a kijózanodás, mert így hamarabb rájöttem arra, hogy a Bokornak a rendszerváltozás után tök ugyanazt kell csinálnia, amit a rendszerváltozás előtt. Emberről emberre menni, és beszélgetni arról, hogy Jézus mit mondott, mi végre vagyunk a világon.

Mi végre vagyunk a világon – mondod. Ha megengeded, az alkalmi riporter tolakodásával hadd vezesselek vissza életed elejére. Hogyan indultál útnak nyolcvan esztendővel ezelőtt?

„Kócos jobbágyok” (Ady) voltak az őseim. Legnagyobb bánatomra még Pais Dezső professzor úr sem tudott nyomára akadni sehol a Bulányi névnek. Összesen csak annyit tudunk a nyelvtudomány alapján, hogy a mai magyar nyelv bölény szava a honfoglalás korában bülennek hangzott mint török jövevényszó. De a török nyelvnek nem a köztörök, hanem a csagatáj változatát beszélő kabarok e szót velárisan ejtették, tehát a jávorszarvasra nem azt mondták, hogy bülen, hanem bulán. Ebből következtetem azt, hogy őseim a honfoglalók között voltak. A jésülés bekövetkezett a bülennél is: nem bölén, hanem bölény; a bulánnál is bulány. Elhomályosodott e szó értelme, mivel nem török, hanem finnugor nyelven beszélünk, s amikor megszűnt a Péterfia János típusú névadás, s helyébe jött a Szegedi János meg Debreceni János típusú, akkor hozzákerült a Bulány-hoz is ez az i. A magyar nyelvterület egyetlen pontján található még nevünk a századfordulón. Most már széjjelmentek.

Komáromfűss ez a hely. Gönyűvel szemben, a Csallóközben. Dédnagyapám ott született. A negyvenes években apámnak be kellett szereznie négy felmenőjének keresztlevelét, hogy bizonyítsa: nem zsidó. Így szerezte be nagyapjának, tehát az én dédapámnak a keresztlevelét, és abba ez volt odaírva, foglalkozásként, hogy molitor. A szótárban nem találom, de azt gondolom, hogy hajókirakodó melóst jelenthetett. Nemhiába voltam szállítómunkás tíz évig a Tempónál, már az őseim is gyakorolták ezt a mesterséget. Ez az apai ág.

Az első értelmiségi édesapám. Nagyapám a Magyar utcában kocsmáros volt, de a fiát taníttatta, polgáriba küldte, a felső kereskedelmit is elvégezte, aztán kiment apám a frontra. Jó humorú ember volt: „16 márciusában Doberdón fejlődést kaptam, októberben meg elvettem anyátokat.” Valamikor '21 körül beiratkozott a Közgazdasági Karra, elvégezte, s a bankszakmában dolgozott. Egészen más az anyai ág, mert majd minden katolikus magyar, legföljebb félig az. Én is, mert anyai nagyapám pesti sváb volt, Stücker Ferenc. De a hat elemi ellenére sem közönséges sváb, mert akkor, mikor a Hauer meg a Gerbeaud még sehol sem volt, a Stücker Ferenc volt a cukrász ipartestület elnöke, és polgári nevelést biztosított hét gyermekének, amelyikből öt életben is maradt, és az ötödik volt éppen az én édesanyám. Hát így aztán pesti bürgerszülő és kócos jobbágy, csallóközi, ez az eredetem.

A ti családotokban hány gyermek volt?

Hát ez is nagy történet, mert apám a századfordulón ('89-ben) született, fiatalságának megfelelően szabadgondolkodó volt. Hittanórára akkoriban muszáj volt menni, de azt arra használták fel a fiatalok, hogy a tisztelendő bácsinak kellemetlen kérdéseket tegyenek fel. Amikor születtem, akkor is szabadgondolkodó volt, és tájára sem ment a templomnak. A Mester utcában laktunk, és ő a Dorottya utcai Községi Takaréknak volt a dolgozója. A villamosjegy drága volt, úgyhogy a Dorottya utcából a Mester utcáig gyalog ment haza a Ráday utcán keresztül.

Amikor olyan négy-öt éves kisfiú voltam, egy májusi napon keresztülmegy a Bakáts téren, és a májusi litániáról kiszűrődik az orgonaszó. Ő meg úgy érzi, hogy be kell mennie, és a szabadgondolkodó Bulányi Szilárd ott egy álló helyben megtér. Úgy, ahogy ez a XX. századi francia irodalom nagyjaival történt, Claudellel, Peguy-vel és a többivel. Szabadgondolkodó könyvtárát elégeti, Schütz Antal filozófiai és dogmatikai munkáit szerzi be, és jezsuita a családi gyóntató. A nővérem hatéves, én vagyok öt. Kettőn vagyunk: a polgári családok kettőkézésének mintájára, és járunk havonta családi gyónásra a páter Omerovicshoz. Ez kb. olyan méretű ember volt, mint te, 120 kilóra becsültük. Egyszer ezt mondja a szüleimnek: kedveseim, én nagyon szeretem magukat, de maguk helyett a pokolba kerülni nem akarok... Ennek következtében aztán háromévenként született egy-egy Bulányi-gyerek, mindaddig, amíg anyám 41 éves nem lett.

Most nem tudtam kiszámolni, hogy ezek szerint hány?

Összesen hét, én voltam a második, és aztán egy nagy szünet, és hét év múlva jött a harmadik gyerek, és aztán háromévenként mindig egy. Az utolsóról, a Marcsuka húgomról úgy beszéltek a rendtársaim, hogy ez a Gyurkának az a húga, amelyik a noviciátusban született, tudniillik én már noviciátusban voltam akkor, amikor a hetedik testvér megszületett.

És merre vitt a testvéreid sorsa? Te választottad egyedül ezt a hivatást?

Először is 4:3 a fiúk javára. Kezdődött a sor a nővéremmel. Apám hiába volt bankigazgató, nem volt pénzünk arra, hogy Kamilla elvégezze az orvosi egyetemet, pedig nagyon szeretne volna. Zöldkeresztes nővér lett belőle, és ebből a szakmából ment nyugdíjba. Él, hál' istennek, 80 esztendő, most ünnepeltük meg a 80. születésnapját. Aztán jöttem én, majd a húgom, aki hét évvel fiatalabb nálam: apám nyomdokaiba lépett, felső kereskedelmibe járt, bankszakmába került; három gyereke és öt felnőtt unokája van. Ebből a szakmából ment nyugdíjba is. A negyedik pap akart lenni, de a piaristákkal nem tudott megbarátkozni, mert nagyon kemény fajta az a piarista. Elmondhatom neked, én tudom legjobban. Azt mondta anyukának, hogy pap leszek, de nem piarista. Nem lett belőle másmilyen se, mert amikor éppen lelkesen írta össze '42 decemberében, hogy ki mindenkit kell meghívni az én első misémre, ami '43. február elsején volt, egyik reggel meggy ki a HÉV-hez, Mátyásföldön laktunk, az iskolába, és elibe lépett a HÉV-nek, és ott a helyszínen meghalt. Úgyhogy lett volna egy második pap is a családban, de a Jóisten magához szólította. Édesanyámat tulajdonképpen a piarista hittanárnak, Éder-Szászsynak ez a mondata vigasztalta meg a temetésen: nem érte, hanem hozzá kell imádkozni. Aztán következett a '30-ban született Imre öcsém, ő is apám után ment. Közgazdasági egyetemet végzett, még egyetemi előadó is lett belőle. A hatodik testvérem '33-ban: Laci, aki kultúrpályán mozgott. Kultúrházi igazgató volt, meg az Országos Rendező Irodánál dolgozott. Ő sajnos meghalt. Végül a hetedik gyerek, Marcsuka, cukros volt, és orvosi műhiba következtében a második gyermeke szüléskor ott maradt holtan ő is, meg a gyereke is. Úgyhogy a hétből összesen négyen élünk.

A neved elemzésekor a szarvas név is felbukkan. Eszembe jut a zsoltár: „mint szarvas kívánczik a friss vizekre, úgy kívánczik lelkem hozzád, ó Isten”. Gyorsan átugrottad a magad életpálya-választását. Hogyan is történt az – hogy Jeremiás szavait idézzem –, hogy az Örökkévaló rászedett téged? Nem vonzott a bankszakma téged is?

Van egy élményem három- vagy négyesztendő koromból, amikor odahaza vallásról még szó sem eshetett: fölállok a kiságyban, a hálóingem bokáig ér, magamhoz fogom, és azt gondolom, hogy én tisztelendő bácsi vagyok. Amikor aztán rá egy vagy két évre apámnál ez a fordulat bekövetkezik, kerestem valami vastag könyvet, nem tudom, mi, de ilyen tíz centi vastag volt, az volt a misekönyvem, és akkortól kezdve szegény nővéremnek állandóan ministrálnia kellett, mert én miséztem, miséztem. Emlékszem, hogy negyedik elemi után (a Mester utca és a Ferenc utca sarkán laktunk) nyáron minden reggel átmentem a Gát utcai templomban, amelyik a házzal áll szemben, amelyikben József Attila lakott. Senki sem mondta, hogy menjek. Aztán más nyarakon is megcsináltam ezt. Apám örült neki.

Csak hogy amikor 13 éves lettem, kiköltözködtünk Mátyásföldre, és mi, diákok HÉV-vel utaztunk oda is, vissza is egy fél órát. Fiúk, lányok vegyesen. Én hamarosan felfedeztem, hogy a kislányok nagyon szépek. Hát ez a kettő együtt nem megy. Mármint az, hogy katolikus lévén, pap is legyek, meg annak az átélése, hogy a kislányok

is nagyon szépek. Rendszeresen jártam az előbb említett Éder-Szászy tanár úrhoz, aki nemcsak gyóntatóm volt, hanem – szinte-szinte Bokor-módon – lelki vezetőm is, ismert, ő ilyen igényesen foglalkozott velünk. Mondta is nekem: Minek neked ez a rengeteg lányismerős, ha egyszer pap akarsz lenni?! De van egy népdal, amely arról énekel, hogy „van a szívnek egy indulatja, amely az én szememet nyitogatja, nyitogatja”. Elbizonytalanodtam. Apám azt mondta, hogy „a palacsintaevés nem erőszak. Ha valakinek nem tetszik a palacsintaevés, mit csináljunk azzal?”

És ez odáig tartott, hogy hiába jött el '36-ban, mikor nyolcadikos gimnazista voltam, a pályázat beadásának ideje, nem adtam be. Fülíg szerelmes voltam valakibe. Ugyanakkor nagy ambíciójú gyerek voltam, országos gyorsíróversenyeket óhajtottam megnyerni, és négy pályázatot készítettem, úgyhogy a soros kislánynak, akibe éppen akkor szerelmes voltam, megmagyaráztam, hogy most egyelőre abba hagyom a vele való foglalkozást, mert nem érek rá. Nem nagyon búsult emiatt, gyorsan talált valaki mást, de én ezzel nem értem rá foglalkozni. Csak amikor megnyertem az összes pályázatot és versenyt, és megdicsőültem az évvárón, ahol folyton kiszóltattak, és megvolt az írásbeli és szóbeli is, és azoknál a fránya piaristáknál is sikerült jelesre leérettségiznem '36. június 2-án, hát abban a helyzetben voltam, hogy na emberke, most mit csinálsz?

Apámmal, anyámmal nem akartam beszélni erről, mert nem tudtak újat mondani. A gyóntatómhoz megint nem mentem, mert ő is egy húron pendült apámmal és anyámmal, azt szerette volna, hogy piarista legyek. Elmentem a Báthori Józsefhez. A Báthori József volt az én legnagyobb tanár-élményem, és a máig tartó szerelmemnek, a magyar irodalom iránti szerelmemnek ő az okozója. Az ő magyartanári élményét egy Sík Sándor nevű egyén biztosította. Mondtam neki: szeretnék beszélni a tanár úrral. Mire ő: cserkész tábor előtt vagyunk, van 15 percem, ekkor meg ekkor holnap. És elmondtam neki, hogy hát én nagyon szeretnék magyar szakos piarista lenni, de a kislányok is nagyon szépek. Akkor ő nekem ezt mondta: ide figyelj, én '19-ben érettségiztem, és akkor azt kérdeztem magamtól – tudod, hogy mi volt '19-ben –: Hol lehet a legtöbbet tenni ezért az országért? (Átélem magamban, hogy az a Báthori József kérdezi önmagától ezt '19-ben, akinek Sík Sándor tanítja a magyar irodalmat, és akinek a cserkészparancsnoka Sík Sándor.) És arra az eredményre jutottam, mondta a Báthori, hogy piaristaként. És fejest ugrottam a dolgokba. Ez a mondat döntötte el a sorsomat. Ha Báthori, akit én istenítettem, úgy lett piaristává, hogy fejest ugrott a dolgokba, akkor én is fejest ugorhatok a dolgokba.

Vettem egy ív papírost, hazamentem, megírtam a kérvényt, bementem a Balanyi Gyuri bácsihoz, az igazgatóhoz, hogy már évek óta piarista akarok lenni. Te, ide figyelj – mondta –, ha évek óta piarista akarsz lenni, akkor áprilisban miért nem adtad be a kérvényedet? Akkor neki is el kellett magyaráznom a dolgokat. Na jó, elfogadta. Hazamentem, és bejelentettem apámnak, hogy beadtam a kérvényt. Te, Gyuri, nem kellene erről beszélni? Miről kellene beszélni? Tökéletes volt az öntudatom. Hát mi közük van az „ősöknek” ahhoz, amit én 17 és fél esztendőssel elhatároztam, hogy mit akarok az életben? Hát körülbelül így volt.

És akkor magyar szakos tanári diplomát szerezted.

Hát az nem ilyen egyszerű. Akkoriban gyorsított menettel hét esztendeig tartott, amíg egy piaristát kialakítottak, mint púpos gyereket a prés alatt. Egyéves noviciátus, 366 nap. Imádság, rend, fegyelem; valami olyasmi, mint a katonáknál az újoncév. Tanulás is minden mennyiségben. És itt tanultam meg imádkozni. **Talán életem egyetlen istenélményét is itt szereztem be. Egyszer elöntött valami egy magábamélyülés során, mégpedig az, hogy többet ki sem akarom nyitni a számat, mert jó az Isten. Ez soha többé nem jött vissza, de egy életre meghatározó volt.** Ez Vácott volt. Egy év múlva fölkerültünk a Kalazantinumba, ahol az első évben csak teológiát tanultunk. És utána volt még öt év, amikor párhuzamosan végeztük odahaza a teológiai főiskolát, a Pázmány Péter Egyetemen pedig tanultuk a szakunkat. Két stressz-szituációnk volt, félévben meg év végén, előbb levizsgáztunk az összes teológiai tárgyból, és akkor kezdődött a kollokválás az egyetemen. Hát azt nem mindenki bírta. De akit fölvettek, az már nagyjából olyan volt, hogy bírta. Körülbelül ilyen elképzeléseink voltak a diákjainkról is. Így került aztán sor arra, hogy hét év után pappá szenteltek, és elkezdtem „áldásos” működésemet Sátoraljaújhelyen, ahol mindjárt az első évben nyolc gyereket elbuktattam németből azzal a büszke jelszóval, hogy Patakra is kell diák. Érted? A sátoraljaújhelyi piarista, az ősi sárospataki kollégiumról úgy gondoltam, hogy Pataknak is kell diák, hát buktassuk ki az odavalókat.

Várj csak, német diplomád is volt?

Magyar–német szakos. Két szakosnak kellett akkoriban lenni, mert egy iskolaigazgató csak akkor tudott operálni a tanárokkal, ha azoknak van két szakjuk.

Mind a teológiai tanulmányaid közben, mind pedig a magyartanári stúdiumaid idején voltak-e meghatározó élményeid, valami, ami valamilyen irányt mutatott?

Te, én erről a hét esztendőről azt mondom, hogy szellemi kéjhömpöly. El nem tudod képzelni, hogy kiket lehetett akkor hallgatni a Pázmány Péter Tudományegyetemen: Horváth Jánost, minden idők legnagyobb

irodalomtörténészét, Szekfű Gyulát, s ellenlábását, Mályusz Elemért, a filozófiai katedrán ott volt a Brandenstein Béla, aki rendszert alkotott, a néprajzi katedrán a Györffy, akiknek a tanítványaiból lett aztán a Györffy-kollégium, a művészettörténeti katedrán a Hekler és a Gerevics, a pedagógiai katedrán a Prohászka Lajos. Halmoztam az élvezeteket.

Odahaza pedig, szerintem a XX. század első felének legnagyobb magyar teológiai gondolkodójának, a Schütz Antalnak az árnyékában éltünk. Egy folyosón laktunk vele. Nem mindent ő tanított, de az Aquinói Szent Tamás Summa Theologiae-jének szemelvényesszövegeit ő tanította nekünk a házi főiskolán, professzor volt a Pázmány Péter Tudományegyetemen, de az ő filozófiáját és az ő dogmatikáját nyeltük be. A katolikus teológia akkoriban nem biblikus hangsúlyú volt (annyira sem, mint most), hanem az, amit protestáns nyelven rendszeres teológiának mondanak. A filozófia és a dogmatika volt a dolgoknak a lényege és meghatározó része számomra.

Hozzájárult még ehhez a Sík Sándor hatása, akihez én újból és újból odasomfordáltam, amikor följött Szegedről, ezt a problémámat megbeszélni, például előadtam neki a Kalazantinum „közép-latin himnusz kiejtési gyakorlatát”. És ez csak az egyik vonulat volt. Amikor szentülésemnek tetején elhagyom a noviciátust, bennem csak belülről élni akarás volt.

Kaptunk három nap szabadságot a noviciátus végén, hazamehettünk, mielőtt bevonulunk a pesti Kalazantinumba, hogy ott elkezdjük az első teológiai évet. Alig vártam, hogy a három nap leteljen. Nem érdekelt engem a külvilág, bár szerettem a szüleimet és testvéreimet. Amikor belépek, az első héten, mondják, hogy ja, kedden este vacsora és a kompletórium között van a szabad fórum. A szabad fórum az annyit jelent, hogy valamelyik kispap dumál a többinek.

Hát ott van a hatodévesek között a Gerencsér Pista, aki lobogtatja a legújabb Ludas Matyi füzetet, amit a Szabó Dezső írt, dupla füzet, amelynek az a címe, hogy Ede megevé ebédemet. Alcím: Milyen szekfű nyíl Schittenhelm Ede sírján. A szekfű az a Szekfű Gyula professzort jelentette. Itt arról volt szó, hogy a Magyar Szemlében, a kor legrangosabb folyóiratában Szekfű a tavasszal írt egy cikket: jár a németvölgyi temetőben, rábukkan egy sírra, meghalt 1849-ben a szabadságért Schittenhelm Eduárd. Ennek nyomán Szekfű elkezdi arról elmélkedni, hogy az új Blut und Boden ideológia alapján Sch. E. tulajdonképpen fajarul, mert egy Schittenhelm Eduárdnak nem illik meghalnia a magyar szabadságért. Na, hát csak ez kellett a Szabó Dezsőnek, hogy megírja az Ede megevé ebédemet. Ez egy gyorsíráskönyvből vett mondat, amelyben csak e meg é betű van. Szabó Dezső elmondja, hogy vegye tudomásul a Szekfű Gyula, hogy ő neki már minden könnyen elfolyt a magyarért, és ő a Schittenhelm Eduárdért nem hajlandó sírni. Semmi szükség sincsen a svábok asszimilációjára, csak vigye el őket a Hitler, ha már a svábok beleszerelmesednek a Blut und Bodenbe. Nem óhajtja az asszimilációt, mert hogyha egy tolnai sváb sváb marad, akkor Tolnában marad. De ha egy tolnai svábból magyar lesz, az följön a minisztériumba, és száz magyart úgy dirigál, mintha azok is tolnai svábok lennének.

Hát egy új világ tárult fel előttem. Rájöttem, hogy az anyukámat Stück Gizellának hívják. Hát én is egy ilyen káros elem vagyok a nemzettesten belül? Alig várom a következő vasárnapot. Egyik vasárnap látogathattak bennünket, a másikon hazamehettünk, mi pestiek. És megyek, és mondom apámnak a boldog ígéket. Hallgatja, és én mondom, Bulányi a Bulányinak. Akkor még nem írta meg Németh László a minőség forradalmát a mélymagyarságról, de én már tudtam, hogy én mint Bulányi igazi magyar vagyok, aki miatt a Szabó Dezső is sír. Apám hallgatja, és közben anyám átjön a szobába, és odaszól neki: te, a Gyuri mindennap reggelire megeszik egy svábot. Anyám hallgatja: svábbogarat? Dehogyan svábbogarat, hanem olyan svábot, mint amilyen te vagy!

Na, most ez a piarista kispapoknál levő szabad fórum, amint kiestem a noviciátus nagy életszentségéből, azonnal megismerttetett az egész népi irodalom problémával. Kovács Imre Néma forradalom: hárommillió koldus országa vagyunk. Pillanatokon belül a Németh László Kisebbségben című könyve lesz a biblia. Keresztury Dezső proszemináriumán vagyok. Szekfű Gyulát hallgatom, és Szekfű Gyula arra méltat – nem tudom, már mi címen –, hogy egyszer behív a szobájába, és azt mondja: tisztelendő úr, ugye Keresztury tanár urat okos embernek tartja? Amikor Keresztury egyetemi hallgató volt, Szabó Dezső ott beszélt a gólyavárban, s minden szavát elhitte. Megjelenik Németh László Szekfű Gyula című könyve, amelyben minden keresztvizet leszed róla. Erről Szekfű nekem azt mondja: tudja, tisztelendő úr, a Németh Lászlónak az a heurisztikai elve a magyar történetben, hogy annak az ellenkezője igaz, amit én a Magyar Történetben írok.

És pillanatok alatt odatalálok a Szerb utcai Püski-boltba, és látom Sinka István könyveit. Fölfedezem magamnak Sinka Istvánt. Harminc esztendővel később egy Bokor-karácsonyesten úgy mutatom be a Bokor tagjainak Sinkát, mint aki nekem Keresztelő Szent Jánosom volt a Jézus felé vezető úton. Keresztelő Szent Jánosom csak, mert Sinkától még nem találtam el Jézushoz, ahhoz a marxisták kellett, de az egy későbbi történet. Tehát egyfelől a teológiában az optimumot kapom, a hivatalos szellemi világban olyat, ami nem volt máskor a XX. századi Magyarországon szellemi életében.

A Hamvas Bélát is észreveszem. És azt a Sziget-kört, amelyben egy Kerényi meg egy Hamvas Béla, meg még egy pár ilyen, a Holnapot készítő és arról gondolkodó ember ül, és közben a népi dübörgésnek is a kellős közepébe kerülök. Szekfű mindenkit meghív nekünk. Egy külön kis kör alakul. Veres Pétert is meghívja. Csizmásan, nyakkendő nélkül jelenik meg körünkben. Ma is hallom ezt a mondatát: mert minden nemzet a maga urbánus rétegében pusztul és paraszti rétegében szaporodik. Csodálatos volt az az ifjúság. Minden könyvet

megvettek nekünk a Kalazantinumban. És ezt karácsonykor kitétték az egyik teremben, előadások akkor nem voltak, és nem tudtuk, hogy vizsgára készüljünk, kollokviumra készüljünk, vagy olvassuk az új csodákat, a Kodolányi-regényeket, a Nyíró-regényeket, a Németh László-regényeket, a Tamási Áron-regényeket, a Márai-regényeket. Egy olyan csudálatos virágzása volt akkor a magyar irodalomnak, hát csurog a nyálam, ha arra gondolok. Tehát amíg én pappá szentelődtem, addig legalább három nagyon jelentős hatást kaptam.

Vegyük azért még egyszer sorba, hogy mi ez a három jelentős hatás?

Schütz Antal, a Pázmány Péter Tudományegyetem és a népi irodalom.

Ha jól számolom, '36-ban érettségiztél?

Igen.

Akkor ez a hét év '43-ban járt le, nem könnyű időszak. Az ország szenvedései minden szempontból, és nem csupán a svábok németes hangzású neve feltűnő, hanem itt szenved nálunk a zsidóság is. Mit láttál ebből?

'43-ig semmit. Én a zsidóproblémával felszentelésem után találkoztam egzisztenciálisan. Korábban teljesen elfoglalt bennünket a tanulás. Emlékszem a következő, ebéd alatti beszélgetésre: áttörés a Don-kanyarban... Mellettem ül egy tölem fiatalabb piarista, aki alapvizsgára készül, és mondja, hogy nem bír tanulni, mert folyton a rádiót kell hallgatnia... emiatt dühöng. Erre a másik azt mondja neki: üzend meg annak a hülye Hitlernek, hogy hagyja abba, mert neked alapvizsgáznod kell. Ez a világ.

Engem fél évvel hamarabb szentelnek, '43 januárjában, mert Újhelyben az egyik német szakos piaristának a szíve fölmondta a szolgálatot, és nyugdíjazni kellett, '43. február 3-án én elkezdem tanári működésemet, és tudomásul kellett vennem, hogy a három zsidó gyerek nem tornázhat együtt a többivel. És ennek így kell lennie, mert ez miniszteri rendelet. Szóval ez az a szituáció, amikor én elkezdek viszolyogni, hogy mi ez. Még a tojáshej a fenekemen, eszem ágában nincs, hogy ez ellen valamit lehet csinálni, csak valami nagyon rossz érzés kerülget. A nyári diszpozíció engem el is visz Újhelyről, és Tatára kerülök.

És egy kínos esetem támad. Minden piarista gimnáziumban, minden osztályban volt egy-két zsidó gyerek, és azt mondta, nem emlékszem annak a fiúnak a nevére, aki zsidó volt, a Faller Gusztinak, aki nem volt zsidó, és nem tudom, hogy a Faller Gusztit mit mondott, de ez a zsidó gyerek azt mondta, hogy az ilyenek, amint bejönnek az oroszok, lógni fognak. És eljut ez az ügy hozzám, mint osztályfőnökhöz. Ez lehet kb. '44 januárjában. És én csak annyit tudok, hogy nekem itt most intézkednem kell. Behívatom a zsidó gyerekeknek az apját, és azt mondom neki, hogy legyen kedves megmagyarázni a fiának, hogy ilyet nem lehet mondani. A tanév véget ér március vagy április végén a bombázások miatt, és akkor következik a csillagfeltevés.

Ismerem a rabbi lányát, marha intelligens és a piarista diákok korrepetálásával is foglalkozik, és hallok azt, hogy ezeket összeköltöztetik. Az ostromot a szüleimmel együtt töltöm, egy Nyugatra ment családnak a lakásában a Szentkirályi utcában, és '45. január nem tudom, hanyadikán jöttek be az oroszok, és csász, csász. Jöttek, és elszedték az óráinkat, és utána jött a malenki robot, de férfiaknak.

Hát anyánkat a frász kerülgette. Az apám is, én is férfiaknak minősültünk. Apám akkor volt 52 éves, én meg 24-25 éves. Igazán férfinak minősültem, és vittek ki bennünket. Hát egy ágyút kellett áttolni a Szentkirályi utcából a gólyaudvarhoz. Kaptunk egy csomag Kossuth cigarettát és elengedtek. A nagymama a Dob utcában lakott. A Szentkirályi utcából megyünk hozzá. A Dohány utcai templomnál, amikor megyünk, éppen akkor tódulnak ki a gettóból a zsidók, és én reverendában vagyok, mert akkoriban elképzelhetetlen volt, hogy egy katolikus pap nem reverendában jár (biztos valami gyanúsat csinál, ha nincs reverenda rajta), és az egyik gettóból kiszabaduló zsidó odajön, és átölel, hogy „csak hogy már keresztényt is látott”. Pár nap múlva apám egyik barátja lett a MÁV vezérigazgatója, protekcióval kaptam egy vagon, amibe szállhattam, és három nap alatt meg is érkeztem Debrecenbe, az új állomáshelyemre. Idősebb rendtársaim között voltak, akik bekapcsolódtak a zsidómentésbe, Egyed Andris például, de én nem, ilyesmivel nem foglalkoztam. És akkor megérkezem Debrecenbe, de az egy új fejezet.

Hadd mondjam el, hogy nagyon szomorú voltam, amikor a tatai rendházban fölolvasták a status domust – így mondták –: hogy a következő évben kik fognak tanítani, és én nem voltam benne, hanem a végén: Bulányi György pedig megy Debrecenbe. Fölálltam, és kimentem az ebédlőből, és bementem a szobámba, hogy el ne bögjem magam a nyilvánosság előtt, és a felettem járó Darvasi Misi bejött, és vigasztalt. Odanőttem azalatt az egy év alatt Tata közéletéhez, templomaihoz, népiskolájához, minden csudához. Olyan volt nekem ez az áthelyezés, mint ablakos tótnak a hanyatt esés.

De lementél Debrecenbe.

Én az ostrom alatt is az írógépet a térdemen tartva írtam a soha el nem készült, nem tudom, hány kötetre tervezett doktori értekezésemet, amit Horváth Jánosnak készítettem volna, Arany János és a magyar versritmus címmel. Volt egy aktatáskám, abban volt a fehérneműm meg a doktori értekezésem. Volt még egy írógépem is – ostrom-felszerelésként. Debrecenben jelentkeztem a házfőnöknél. Összesen egy piarista volt a rendházban. Bevonultam az egyik szobába, és írtam tovább a disszertációm, mindaddig, amíg be nem kopogtatott Kolakovics. Ez ilyen álnevű horvát jezsuita, akiről a házfőnököm, László Miska azt mondta, hogy a prépost-plébános, Bánáss, a későbbi veszprémi püspök azt mondta, hogy leigazolta magát nála ez a krobót, adjon már neki egy szobát a rendházban. Ott volt az egyik szobában.

És bejött hozzám, megkérdezte, hogy ráérek-e szerda délután, mert neki a Nyilastelepen van egy munkásleány csoportja, és ezek a munkásleányok se horvátul nem tudnak, se németül, és hogy elmennék-e tolmácsolni. Elmentem vele, és 15-16 éves lányok voltak ott, és arra emlékszem, hogy a fiúkról volt szó, szerelemről, és magyarázta nekik németül, hogy mit kell csinálniuk, hogyha a lányok szerelmesek meg a fiúk szerelmesek a lányokba, és én ezt fordítottam. Aztán még egyszer bejött a szobámba, akkor azt mondta, hogy ő most gyónni akar. Meggyónt. Magamra maradtam, és azt mondtam, hogy na Bulányi, te most egy szentet gyóntattál. Aztán harmadszor is bejött, és akkor már azt mondta, hogy őneki most már tovább kell mennie. Őt-hat heti tartózkodása alatt létrehozott itt egy felnőttcsoportot, egy diákcsoportot, egy munkásfiú csoportot meg egy munkásleány csoportot. A diákcsoportot szeretné rám bízni. Mondom, jó, de minek? Azt mondja azért, mert olyan idők jönnek, hogy az egyház csak kicsi, családoknál összejövő, földalatti jellegű közösségekben fog tudni fennmaradni. Ő volt az öregebb, elhittem neki. Nem vitatkoztam, csak azt kérdeztem, hogy mit csináljak velük... magyartanár vagyok... a Kalazantinumban nagy népdalkultúra volt, meg népi táncolni is tudunk. Azt mondja, hogy ezek nem lesznek jók, hanem szedjem elő a teológiai jegyzeteimet, és magyarázzam nekik, hogy miből lehet tudni azt, hogy van Isten, meg azt, hogy van lélek, s hogy a lélek halhatatlan stb. Hát így indult ez. Ez '45. februárban vagy márciusban volt, úgyhogy én készen kaptam egy csoportot, csodálatos gyerekek voltak. Forrai Kati, a magyar zenei óvodaképzésnek az abszolút csillaga. Forrai Pityu: ez lenne a mai magyar piaristaságnak az abszolút csúcsa, de mire a börtönből kijöttem, már halott volt. Forrai mamánál kosztolt a horvát jezsuita, nálunk csak lakott. Kállay Emil. Ők mind ebben a legelső csoportban voltak. Meg az a Teri, aki behozta neked a szőlőt. Akit mint a rongyot vágnak ki tanárként '61-ben Magyarország középiskoláiból. Ő is magyar szakos. Kirúgják, mert összeszűri a levét Kállay Emillel (akit szintén kirúgnak a papi munkából, s három évre beáll rádiószerelő munkásnak). Ifjúsági munkát csinálnak. Berényi Dénes, a Magyar Tudományos Akadémiának a nem tudom, kije, szóval ilyen jellegű gyerekeket szedett ő össze kapásból, mert Forrai Pityu mindenkivel levett a lábáról, ő volt az adjutánsa. Ővele többet beszélgettem, mint velem. Hát ezért kellett – Isten rejtett akaratából – a rendkormányt engem odahelyezni, bár elsírtam a bánatomat a tatai igazgatónak, és megmagyarázta, hát tudod a Báthori most az igazgató Debrecenben, és Debrecenben kereskedelmink is van, és a kereskedelmibe kell egy jó gyorsírótanár, és aztán Báthori mint asszisztens közel van a tűzhöz, nem érdekli őt, hogy Tatán van egy jó magyartanár. Hát hol voltam akkor én már a gyorsírástól. Nagyon bánatos voltam. Gyorsírótanárnak vittek a rendszámdéka szerint, és Isten szándékai szerint meg azért vittek oda, hogy a Kolakovics bejöhessen a szobámba.

Elkezdte gyorsírást tanítani, és volt egy diákcsoportod.

A gyorsírást talán heti két órában tanítottam, mert Báthori, az igazgató látta, hogy teljesen tönkre vagyok menve. Már nem tegezett, hanem magázott. Mondom: igazgató úr, hol vagyok én már a gyorsírástól!? Azzal kárpótolt, hogy azonnal osztályfőnöknek tett meg ötödik gimnáziumban, amiért verekedtek a két osztály magyartanárai egymással. És mondom: igazgató úr, ezt én igazán nem kívánom. Mire ő: nem akarom, hogy egy fiatal elkeseredjen. Szóval a gyorsírás nem volt jelentős akkor már az életemben. Elkezdtem a normál tanári működésemet a református kollégiumban. Azért a református kollégiumban, nem a mi gimnáziumunkban, hanem az ősi református kollégiumban, mert amikor megindult az oroszok bejövése után az élet, összesen annyi gyerek volt, hogy egy osztályban elfértek, úgyhogy én valamikor februárban elkezdtem valamelyik osztályban tanítani vagy a magyart, vagy a németet reverendában, a református kollégium egyik nagy osztálytermében.

Nem dugtak a hónod alá valami Károli-bibliát vagy ilyesmit?

Két értelmes ember volt akkor főpap Debrecenben. Az egyik Révész, a református püspök, a másik a Bánáss. És ezek '44 végén tudták már, hogy ökumenizálni kell. Nem protokoll ökumenizmus, kisközösségi ökumenizmus volt ez... Összejöttek hétről hétre, baráti alapon, teavás mellett, és beszélgettek. Nem úgy, ahogy most: ökumenikus hit van, te eljössz ide prédikálni, majd én hozzád... hanem barátság alakult ki. A szituáció olyan volt '44 végén, hogy Révész számára a Bánáss nem volt pápista, és a Bánáss számára a Révész nem volt kálvinista. Keresztény testvérek voltak.

Tehát '45 tavaszán vagyunk, és számodra megzörren a „bokor” ennek a szerb jezsuitának...

Horvát!

Bocsánat, horvát jezsuitának a közreműködésével. És van egy csoportod. És hogy nőnek ki az ágacskái aztán ennek a bokornak?

Hát nem jött el az az idő '45-ben, amiről a Kolakovics beszélt, de ez a társaság együtt volt, és én azt csináltam, hogy vasárnaponként a diákmise után bementünk az egyik osztályterembe, és mivel a Kolakovics-féle csoportban lányok is voltak, a Svetits Intézet diákjai, azzal szórakoztattam őket, hogy részint magyarságtudományi, részint teológiai kérdő mondatokat gyártottam le a hét folyamán, és a Kállay Emil, aki adjutánsom volt, széjjelvitte ezeket az érdekelteknek. Nem tartottam semmiféle előadást, hanem: kérem, az első kérdésre kinek van valami válasza stb. És összevitattok. Ez folyt '48-ig.

1948 júniusában jött az államosítás, s itt volt az idő, amiről Kolakovics beszélt. Úgyhogy '48 nyarán már illegális, 15-15 fős lelkigyakorlatokat tartok. '48 szeptemberében, a nyaralás végén megalakulnak a csoportok, bölcsészek, orvostanhallgatók, fiatalasszonyok, férfiak. Ezzel egy időben az történik velem, hogy elkap egy olyan fejfájás, amivel a házi orvosunk nem tud mit csinálni. Szól a házfőnökömnek, hogy valami komoly baj van. A házfőnök tudja, hogy Bulányival nem lehet okosan beszélni, szól Sík Sándornak, s közli vele a házi orvos terápiás javaslatát: két hónapra ki kell kapcsolni Bulányit a munkából. És ezt Sík Sándorral mondatják meg nekem. Na de a Bulányi mindenkinél okosabb óhajt lenni, és azt mondom, hogy decemberig engem az ávo biztosan elvisz, hát négy hónapom van, most menjek el üdülni? Úgy képzeltem akkor, hogy addigra kisközösséggé alakítom fél Magyarországot, de minimum Debrecent és a Tiszántúlt, amelyeket Pintér Laci bácsi mint a csonkaváradai egyházmegye ordináriusa, rám bízott. Még titkárnőm is volt. Te, ilyen magasra azóta se vittem. Ő fizette a titkárnőt. Sík Sándor békén hagyott: legyen úgy, ahogy akarom. Hát nem vitt el az ÁVO. „Félholtan” csináltam végig ezeket a Bokor története szempontjából legjelentősebb esztendőket. Újból és újból olyan fejgörcsöket kaptam, hogy csak intravénás koffeininjekciókkal tudtak lábra állítani. Ez a börtönbe is elkísért.

'49 tavaszán meghívnak Szegedre. Teri osztálytársa gyógyszerész akart lenni. Nem volt ilyen fakultás Debrecenben, Szegedre kellett mennie, ahol elmondta a nyári lelkigyakorlat szövegeit, és Lakos Bandi, aki velem egykorú „menő” ifjúsági lelképásztor volt, meghívott. Mi volt a különleges? Amikor megalakultak ezek a kisközösségek, elővettük az evangéliumot, és pillanatok alatt rátaláltunk arra, hogy szeressétek ellenségeiteket, s azt is felfedeztük, hogy 2000 esztendő vagy inkább 1700 esztendő múltunk során abszolút nem voltunk keresztények, Szent Istvántól kezdve, mert *Thonuzoba in fide vanus, noluit esse christianus*, azaz, ha nem akarsz megkeresztelkedni, akkor lovaddal, feleségeddel együtt eltemetünk elevenen.

És megfogalmazódik bennünk ez a mondat: ha Szent Pálnak jó volt az evangélium hirdetésére a rabszolgatársadalom, akkor nekünk jó lesz az evangélium hirdetésére a kolhoztársadalom. Azt is fölfedeztük, hogy Jézus elfelejtett a tiszta férfiaságról beszélni, amiről a Tóth Tihamér beszélt. Egyéb problematikája volt: ne nagy légy, hanem kicsi; ne gazdag, hanem szegény; és ne gyilkos, hanem üldözött. És az alapélmény akkor úgy fejeződött ki, hogy te, itt van egy katolikus pap, aki tud másról is beszélni, mint a hatodik parancsról, amivel az ifjúság torkig volt már. Van egy tartalmi mondanivalóm, hogy hoppá, az evangéliumban valami egyébről is szó van, mint amit idáig a hittankönyvekben tudomásul vettünk. És van egy formai mondanivalóm: év közben a kisközösség, nyáron pedig a három-négy napos lelkigyakorlat. Az illegalitás összes szabályai szerint, amit lassan megtanultunk, de ami persze semmit sem ért, mert amikor bekerülök a börtönbe, akkor az „örnagy úr” becenevükön emlegeti a közösségem tagjait. Azt mondja, vegyünk egy intelligens nőt a maga gyerekei közül, mondjuk a Kovács Terit. A mi nagy vigyázásaink ellenére is, hogy egyenként érkezünk szünetekkel, egyenként megyünk el, mégis tudnak mindent világosan.

'48-ban bekövetkezik a fordulat, te maradsz továbbra is tanár?

Nem, Laci bácsi kinevez debreceni egyetemi lelkésznek. Úgyhogy én '48 szeptemberében reggel 7 óra 15-kor az egyetem legnagyobb termében megkezdtem a hittanórát. Mindaddig, amíg egy decemberi délutánon meg nem érkezik a szobámba a MEFESZ négy küldöttje. Három fiú, meg egy lány. Fölszólítanak: foglaljak állást a Mindszenty reakciós politikája ellen. Mondom, ide figyeljenek, a Mindszenty az más nemzedékhez tartozik, mint én, úgyhogy sok mindent másképpen gondolok, mint ő. És én ezt hajlandó vagyok el is mondani egy feltétellel: maguk is elmondják, hogy maguknak Rákosi Mátyásban mi nem tetszik. Erre fölálltak.

És másnap reggel, ahogy elkezdtem az előadásomat, éppen Isten létének igazolása volt a téma, kinyílik az ajtó, és bevonul kétszáz népi kollégista. Hát ebben a stresszben én szárnyakat kaptam, és igazoltam Isten létét filozófiai alapon. Elérkezik a 8 óra, abbahagyom, mert 8.15-kor kezdődnek az előadások.

Tanárr úr, egy pillanatra! Odapenderült valaki a katedrához, és elmondta, hogy ő nem a vallás ellen van, de a nép egyetemén olyan ember, aki nem hajlandó szembefordulni Mindszenty népellenes reakciós politikájával, nem taníthat. Kérem, tanár úr, távozzék! Óhajtja, hogy mondjak valamit? Azt mondja, hogy nem óhajtja. Ettől függetlenül én továbbra is kaptam a havi 300 forint kongruát, azon a címen, hogy egyetemi lelkész vagyok, egészen 1951. november 30-ig, és működtem a domonkosoknál, az egyetemisták templomában, meg a Szent Annában is.

1951. november 30-ával kellett végrehajtani a szerzetesrendek államosítását, ki kellett költöznöm a rendházból. Ebben a szituációban a közveszélyes munkakerülők státusába kerültem bele, nem kaptam többé a 300-at. Gyerekeim elintézték, hogy három forintért kapjak ebédet egy néninél, s még vacsorára is jutott belőle. Nem hittem el neki, de ő azt mondta, hogy ebből kijön. Valószínűleg miseintenciókból éltem, de éreztem, hogy ez nem jó, úgyhogy megindítottam a folyamatot, hogy valami környékbeli általános iskolába elhelyezzenek.

Augusztus 27-én még Pesten voltam a Kalazanci Szent József-ünnepségen, este még elmentem egy csoporttalálkozóra. Korábban hazamentem, mondtam, hogy gyerekek, idejében le kell feküdnöm, majd elmondtam még a breviárium hátralevő részét, s álomra hajtottam a fejem. Kis albréleti szoba volt, egy öreg néninél és bácsinál, gyermektelen házaspárnál.

Éjfél felé hallom, hogy csöngetnek, és mire kinyitom a szemem, addigra már bent vannak... a szobámban... Fegyver van magánál? Nincs. Jó, öltözzön fel. Megkérdeztem, hogy breviáriumat vigyek-e a szobából. Azt mondták, azt hoz magával, amit akar. Úgyis mindent elvesznek. Rám rakták a karperecet, bevittek a Kossuth utcai rendőrsre... Mellem magasán tartottam megbilincsel kezemet. Azt hittem, úgy kell. Az őrrám szólt: engedje le a kezét. Aztán ott két óra hosszat feküdtem egy priccsen.

Akkor kinyílt az ajtó, visszaültettek a Pobjedába. Amikor megvilágosodott, megkérdeztem breviáriumozhatok-e. Éjszaka... a Kossuth utcából a Széchenyi utcába mentünk kifelé. Ha a végén jobbra fordulunk... akkor a Gulag, a Szovjetunió következik, ha balra, akkor Pest. Balra fordultunk. Nagy megkönnyebbülés volt, hogy balra fordultunk. Már pirkadt, amikor az elővárosba érkeztünk. Elfüggönyözték az ablakokat. Egyszer csak egy udvarban álltunk meg. Fogalmam sem volt, hogy hol vagyok. Falhoz állítás, és a normál besorozási procedúra.

Vissza tudsz emlékezni, hogy mik viharzottak át rajtad, mikor kikaszálódtál az ágyból? Tudtad, hogy mi a Gulag?

Nem értettem, hogy miért húzódik ez annyira.

A börtönnel életed egy új szakasza kezdődik. Ez is „bokor” volt?

A börtönének? Hát az a főiskola volt. Egy elzárt világból egy más világba került az ember. Mert a reverendás emberekkel más nyelven beszéltek.

Hogy is mondd, az elzárt világból egy más világba?

Az elzárt világból.

Az nem elzárt világ volt?

Az egy más világ volt.

De nem elzárt világ.

Ott volt az egész politikai, vallási és szellemi krémje a magyar társadalomnak. Egyik vezérkari tiszt barátom mondta, hogy ti, tanárok, hülyébbek vagytok a sokévi átlagnál, mert állandóan gyerekekkel foglalkoztok, akiknél ti vagytok az okosabbak. A nem tanárok azok hasonló okosakkal dolgoznak együtt. Nagy főiskola volt az.

Hetekig voltam kettesben az Antal Pista bácsival, aki igazságügy-miniszter és kultuszminiszter volt a Sztójay-kormányban. Még Gömbössel jött Szegedről. Érdekel, hogy hogy kell csinálni az államhatalmat. Millió kérdésem volt. Azt mondja Antal Pista bácsi, hogy te olyan jókat tudsz kérdezni, elfelejtem, hogy börtönben vagyok. És addig-addig kérdeztem, hogyan tudtátok mindig, hogy mit kell csinálni, hogyan nem felejtettétek el a teendőket, míg azt mondja, tudod, ott volt a miniszterelnökségi államtitkár, a Bárczyházi Bárczy István. Annak volt egy gépírónője, a szeretője, az tudott mindent, hogy mikor mit kell.

Vagy együtt voltam Varga Bandival, a „rajkossal”. Tíz évvel volt idősebb tőlem, a magyar irodalom szerelmese ő is. Miniszteri tanácsos volt a Népjóléti Minisztériumban, a felesége svéd nő, a Rádda Barnen címén jött Budapestre, egymásba szerettek, elvette feleségül. A Rajk-per idején volt egy fél éves gyerekük.

Így mesélte: egyik késő este csöngetés, a miniszter elvtárs kéreti magához. Mondja a feleségének, hogy jön mindjárt. Beültetik egy kocsiba, és egyszer csak kiszáll egy udvaron. Magabiztosan megy föl a szobába, de nem a miniszter, hanem valaki más van ott, ezt mondja neki: mit gondolsz, miért van itt? Hát majd megmondják az elvtársak. Ebben a pillanatban két ember neki, gyomorszájon vágják: mik vagyunk mi neked, te piszok, és

hülyére pofozzák. Ez így ment három napig. Három nap után világos lett előtte: vagy bevallja, hogy amerikai kém, vagy elevenen agyonverik. Úgyhogy három nap után mondja az előadónak, hogy most vallani akarok. Megfürdették, orvosilag leápolták, visszaadták emberi külsejét, és közösen megkonstruálták a történetet: van kint rokona Angliában vagy Amerikában. Írt-e nekik levelet. Igen, igen, ő írt nekik levelet. S megcsinálták közösen a történetet, és aláírta, hogy imperialista kém. Megnyugtatták: „életfogytot is kaphat”. Nem akasztják fel, az az életfogyt.

Elmondta, hogy volt ott egy Frici, akit szembesítettek Rajkkal. Rajk elmondja a Fricinek, hogyan esküdtek ők össze a népi demokrácia ellen. Frici mondja, hogy ebből semmi se igaz. Rajk: Fricikém, tudod, hogy hogy kell. Megmagyarázták nekik: ha párttag, akkor megérti azt, hogy a pártnak ez az érdeke. Jó, halálra ítélik majd, de életfogytot kap. Szóval nem volt kecmec.

Megismertem a csendőröket. Ott volt az Árbicz Jani bácsi, aki komcsi ügyekkel foglalkozó csendőr volt. Vele is voltam egy zárkában. Mesélte: „Kihallgatáson előadást tart nekem a muksó arról, hogy micsoda fasiszta módszerekkel éltünk, pofoztuk az embereket.” Azt mondja Jani bácsi nekem: te, egy darabig viseltem, majd ezt mondtam a kihallgatónak: előadó úr, legalább mi, szakemberek, egymás között ne mondjunk ilyesmiket.

Mi, papok mondtuk a filozófiát és a teológiát. Zárkán voltunk, nem munkán. Volt időnk reggeltől estig elég.

A vezérkari tisztek pedig elmondták a hadiakadémiának mind a három évfolyamát. Az volt a hatalomgyakorlás főiskolája. Hogyan kell a hatalmat megdönteni? Hogy kell forradalmat csinálni? Nemcsak hadműveleteket, hanem benső ügyeket is. Egy nemzettesten belül. Ennek hatására az ember tintás ujjú gimnazistának érezte magát. De magukkal az ávosokkal való találkozás is létrehozta ezt. A kihallgatóm elmondta, hogy szervezett munkásfiatalok közt volt olyan szólás, hogy hülye, mint egy gimnazista. Demény Palival is voltam egy zárkában.

Mikor derült ki számodra, hogy te miért is vagy bent?

Nekem semmi kétségem nem volt, hogy én miért is vagyok bent.

Tőled nem kérdezték meg, hogy tudja-e maga, hogy miért van itt?

Nem, nem. Tőlem nem kérdeztek ilyesmit. Az első három nap az előadó azzal szórakozott, hogy bebizonyítsa nekem, hogy nálam gyávább, gennyesebb, szarosabb alak nincs a világon. „Fölmenti magát, hogy köphessen.” Miután megtörtént ez az agyomosás, már én is ott tartottam a negyedik nap, hogy rendesen fogok viselkedni, és csinálom azt, mondom azt, amit kell. Legnagyobb meglepetésemre jött egy új előadó, akiről úgy tudtam, hogy csepeli munkásgyerek. Hatvan napon keresztül napi tíz órában foglalkozott velem, tanulmányozta a mozgalmat. Volt benne valami emberi vonás. Azt mondta: Bulányi, a maga a világnézete számára nálunk nincs szabadság. Tudták, hogy a gondolkodásom nem feudális, klerikális, úri-papi gondolkodás. „Nem várhatjuk meg, amíg maga nekünk meggyakorlatoztatja a kommunistákat.” A marxizmus kellett ahhoz, hogy megérezzem, én csak az elszakított magyarságért, a hárommillió koldusért síró kis nacionalista vagyok, de azok emberiségben gondolkodnak. A marxizmus lépcsőjével jutottam ahhoz, hogy Jézus is ebben a szélességben gondolkodott, de ő akasztás nélkül akarta megoldani a problémát. Én a hagyományos nagykonstantini kereszténységből Sinka és marxizmus-lépcsőkön keresztül jutottam el ahhoz a Jézus-látáshoz, amely meghatározta későbbi pályámat.

Mi került a vádiratba?

Hát a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének a büntette: a 46/7-es törvény. Volt '46-ban a debreceni tanári karban egy olasz szakos nő, a Kolezsanka, annak a férje jogász volt. Bennünket, piaristákat nem nagyon érdekelt a politika, de amikor a parlament meghozta a népi demokrácia védelméről szóló törvényt, a 46/7-et, akkor azt mondta a jogász: gyerekek, ebbe most már minden belefér, el vagyunk veszve. Kiszgadzapárti kormány hozta meg ezt a 46/7-est. Aki nem azt gondolja, amit a komcsik akarnak, az a demokrácia ellensége. Így volt...

Ért-e valamilyen csalódás, kiderült-e számodra, hogy valaki, esetleg tanítványaid vagy környezeted együttműködött a hatóságokkal?

Nézd, a lehető legegyszerűbb eset voltunk az ÁVO számára, mert amikor a Grösz-per után, '51-ben bekövetkezik az, hogy minden püspöki aulába beültettek egy ávóst, akkor ez az ávos panaszkodik a papoknak, hogy ez a Bulányi olyan fanatikus, hogy őt is meg akarja téríteni. Amikor '51-ben kivétel nélkül minden pap elment Debrecenbe a papi békegyűlésre, az utána következő ebéden az öreg hetvenesztendő Molnár prépost (együtt ebédeltünk), felém fordul: „A vértanúságot eljátszottuk!” Lehúzza magára a vizet az öreg hetven-néhány esztendő prépost a taknyos fiatal pap előtt – elöttem, aki egyedül nem ment el.

Mindenki mondja, Bulányi csinálja tovább a kisközösséget, és én egy pillanatig nem tagadtam ezt az ÁVO előtt. Én tudtam, hogy ez a mi dolgunk, hogy kisközösséget csináljunk. Hogy nem írtuk ki a falitáblára? Nem volt falitáblánk. Én nem tagadtam semmit sem. Mondott is olyasmit az őrnagy: Ez mozgalom? Egy nagy fene. Csak a kék szeme, a hullámos haja, meg a serdülő lányok rajongása. Hát hol volt ez lebiztosítva? Hát tudnak maguk konspirálni? Maga kiszolgáltatta a párt irgalmának a fiatal, csoportjához tartozó családapákat. Csak a párt irgalma következtében nem viszik el őket a Duna–Tisza-csatornát ásni. Közülünk nem kellett senkit sem hülyére verni azért, hogy valljon. Nem volt mit tagadnunk: hát persze, hogy ezt csináljuk.

Mindent megtettek azért, hogy a megfélemlítés következtében már a letartóztatásunk előtt széjjelverjék a munkát. Úgy akartak bennünket bebörtönözni, hogy akkor vigyenek el, amikor már nincsen semmi sem a munkánkból. Éreztem a szelét aknamunkájuknak, mert hol az egyik, hol a másik, hol a harmadik ember bolondult meg. Például nem vagyok otthon, elmentem Pannonhalmára könyvet írni. Egyik csoporttagunk összehívja a népet: „nyilvánvaló, hogy ezt abba kell hagyni.” Néznek rá a többiek, hogy mi baja van ennek, eddig normális ember volt. Ilyesmik történtek. Másvalaki átmege a túlsó oldalra, hogy ne kelljen a csoporttársával találkoznia. És a következő tanévben Debrecenből Kőszegre helyeztek, ahol senki sem ismer. Ezek nyilvánvaló dolgok voltak előttünk.

Egy éjszaka nem ment az illető haza. Megkérdezték tőle, hogy óhajtja-e még a napvilágot látni... Ha igen, akkor itt írja alá, hogy jelentést fog tenni, hogy mi folyik a csoportban, és hogy ez államtitok, és az államtitok megszegéséért tíz esztendő jár. Az, aki tegnap még normális volt, most pedig elfordítja a fejét, amikor az utcán találkozunk. Mert ez nyilvánvaló dolog volt. Hogy az egész országban kivel mi történt, azt nem tudtam. '52-ben az összes országos vezetőt lefejezték, de hogy kit hoztak be, kit nem hoztak be, azt csak a tárgyaláson tudtam meg. Az ÁVO nem volt hülye, hogy ne tudná, kik voltak a legjelentősebb vezetők. Akik nem voltak ott a tárgyaláson, azokat beszervezte az ÁVO. Hogy ez csalódást okozott?

Ilyen helyzetben sok minden megfordult az ember agyában. Kihallgatás során is, miért nem kerestek engem meg, hogy én az ügyemet megmagyarázzam. Ezek marha jó pszichológiai érzéssel dolgoztak, és nem szerettek lebögni. Nem szerettek olyan emberrel találkozni, akire ha ránéznek, azt érzik, hogy rosszul választották meg a házsámot, ahova bekopogtattak. Nagyon keményen ment a dolog, nehezen maradt odabent az ember állva.

Külsőleg nagy pofája volt minden rabnak a „tégglák” ellen, mert aki időnként a zárkából eltűnt, arról tudták, hogy a politikai tisztához ment, és ott köpni kellett. Azért nem gondoltam akkor ilyesmire, mert akik ezt a kisközösségi munkát csinálták, a magyar katolikus papság legelszántabb emberei voltak. Hogy ezen én akkor spekuláltam volna, hogy ki tudja, hogy behúzták-e egyiküket... biztosan tudom, hogy nem volt bennem azok iránt, akik nem buktak le, semmiféle bizalmatlanság.

Mózes a pusztában ámulva szemlélte az égő csipkebokrot, amely, noha égett, mégsem hamvadt el. Mikor elvittek, akkor hitted, hogy a te „bokrod” sem lesz lángok martalékává, hanem megmarad és tovább nőnek az ágai?

'51 tavaszáig, a Grósz-perig fölfelé ment a vonal, mert az ötvenes évben az Actio Catholicá-t is bevettük. Endrey Mihály volt az A.C. püspöke, és az irodájában, piros bársony fotójokban terveztük meg az '51. év nyári ifjúsági lelkigyakorlatokat; három szinten: akik már '49-ben és '50-ben is voltak lelkigyakorlaton; második szinten, akik csak '50-ben voltak, és harmadik szinten azoknak, akik még nem voltak. Papok és apácák, az ország leghatékonyabb ifjúsági vezetői voltak ott. De a Grósz-per után mindez vízbe fulladt. Endrey még egy lelkigyakorlatra eljött, de ott már az állam iránti hűségéről beszélt, és mondta nekem: „száraz vagyok”, azaz az egyetemisták lelkigyakorlatra utaztatására több pénzt nem adott. Úgy látszott az '50/51-es tanév végére, hogy omlik össze minden. És akkor kaptunk egy új injekciót Miskolcra. Mert az egyik bölcsészhallgató Debrecenből elment '50 nyarán Miskolcra, ahol működött Orosz Árpád (él még, nyolcvanvalahány esztendő), aki neki valamelyik faluban hitoktatója volt, és elmagyarázta a hitoktatójának, hogy mit csinálunk Debrecenben. Orosz Árpád szárnyakat kapott ettől, és az ő neveléséből egy csapat átjött '51 szeptemberében Miskolcra, úgyhogy nekem két új egyetemi közösségem támadt, és ezek között volt Merza Jóska és Petőfi Sanyi, aki később világhírű nyelvészprofesszor lett.

Úgyhogy egy új, hatalmas lendületet kapott a dolog, de '52-re olyan irtózatossá volt a nyomás, hogy egyetlen lelkigyakorlatot tudtam már csak összehozni. Az ország legkülönbözőbb részeiből jöttek, és mindennap más debreceni tanyán voltunk, s nekem, a fejfájásom miatt, már jártányi erőm nem volt. De azért kapargattam magamat, és azt gondoltam, azzal jöttem vissza a nyár végén Debrecenbe, hogy mindent folytatok az '52/53-as tanévben, és ha lehet, valami általános iskolában elhelyezkedem tanárként. Tehát azzal mentem el, hogy él a mozgalom, és a kint maradók majd folytatják. Az előadóm azt mondta, hogy ide figyeljen, a kint maradó embereknek megmondjuk, hogy kirakatban mozognak, és ha nem értenek az okos szövegből, akkor majd behozzuk őket ide. '55-ben kezdték gyűjteni a második Bulányi-per számára az embereket, mert le tudták ugyan bénítani azokat, akikkel én közvetlen kapcsolatban voltam, de azokat, akiknek az ország legkülönbözőbb részén lelkigyakorlatokat tartottam, azokat nem tudták lebénítani. Úgyhogy én bent vagyok a Gyűjtőfogházban, s időnként jönnek hozzám előadók. Egyikük azt mondja, hogy Bulányi úr, az elvetett mag kizöldült. Az, hogy ez akkor mit jelentett nekem, el tudod képzelni. Azt, hogy a dolog él ám tovább akkor is, hogyha az enyéimet

lebénították. Hogy lebénították, azt sem tudtam, mert akkor ávós börtönből madár se ki, se be, se beszélő, se levél, se csomag, és amikor Nagy Imre kormányra kerül, mi mindent tudtunk, mert a vendéglősnek a Gyűjtőfogház mellett, annak volt megafonja, és az úgy irányította a megafont, hogy valamelyik Csillag szárnyán szóról szóra lehetett hallani Nagy Imre beszédjét. Ugye ez futótűzként elterjedt, és ennek hatására még a következő Nagy Imre-beszédet követő szombaton volt még bilincsbe húzás, az volt a kínzási eszköz bármi fegyelmi vétségért, most nem mesélem el, fájdalmas dolog volt, elájultunk bele, de egy vödör vízzel egészségügyi ellátásban részesítettek, és akkor magunkhoz tértünk, és '53 novemberében volt a nagy zárkaátrendezés. Mikor körülnéztünk, abban a szárnyban, ahova bennünket vittek, ott voltak a nyilasok, ott voltak a csendőrök, ott voltak a rajkosok, a papok. Hát egy nyilas azt mondja, hogy ahol mi vagyunk, abból jó nem lehet. Hát kiderült, hogy kiszűrték a díszpintyeket, és az összes többivel megindult a normális menet: csomag, beszélő és levelezés... A Nagy Imre-korszak előtt akkor az volt bennem, hogy hát talán kibírok majd 15 évet, talán kiengednek, és talán akkor még élnek a szüleim, és Mátyásföldön az ebédlőben a nagyszatnál fogunk misézni. Ez volt akkor.

Lassan telt ez a periódus?

Hát adva van a kihallgatási idő, adva van a Markóban eltöltött idő, és utána kezdődik a kisfogházban a magánzárka is. Amelyiknek nincsen határa. Könyv nélküli magánzárka. Akadt, aki évekig volt könyv nélküli magánzárkán, halálra volt ítélve, és nem tudta, hogy megkegyelmeztek neki, és minden kulcsnyitás azt jelenthette, hogy viszik akasztani. Nálam hat hétig tartott ez. Ez volt életem legszentebb időszaka, ez a hat hét magánzárka. Be volt osztva az egész napom. Olyan szent sosem voltam, mint abban a hat hétben. És akkor azért normalizálódtak a dolgok, s folyt a zárkákban a politizálás. Akármit csináltak, a hírek bejöttek. Csak volt smasszer, aki valakinek valamit súgott; meg a rab ki is találta. Tudtuk azt, hogy az oroszok kivonulnak, mert letelt a tíz esztendő, és megtudtuk, hogy a Varsói Szerződés következtében mégsem szabadulunk. Mindent tudtunk, és folyton reménykedtünk. Én időnként az Istennel pereltem, hogy meddig csinálja még ezt, hát minden tönkremegy, hát nincs mentsége a saját ügyére? Ilyen volt.

És Ő csendben hallgatott, aztán egy idő múlva megnyílt az ajtó. Mikor?

'56. október elején kitörtünk. Bennünket nem a nemzeti csapatok, vagy mi a csuda szabadított meg, mi annak rendje-módja szerint kitörtünk. Ez egy börtönlázadás volt, de ezt sokszor elmeséltem. Aztán következett a bujdosás, aztán elkaptak, és visszavittek. Másfél évig bujkáltam, '58 áprilisában kaptak el.

És ez egy önként vállalt házi őrizet volt, vagy azért valahogyan mozgottál?

Találkoztam emberekkel... csináltam a dolgom tovább.

De amikor kitörtetek a börtönből, akkor hasonlót éreztél, mint naivan a rendszerváltás környékén? Vagy munkált benned a sejtés, hogy Isten börtönpasztorációban jelöli ki számodra a szolgálati helyet?

Te, ilyen magasztos gondolat soha az eszünkbe nem jutott, hogy most börtönpasztorációt végzünk. Ki akartunk szabadulni. Azt akartuk, hogy innét menekülni lehessen. Ott kialakult személyiségek voltak, én nem térítettem meg senkit, a Demény Pali nem térített meg engem a Spinoza hitére, én sem térítettem meg őt a katolikus dogmatikára. Megvolt a véleményünk mind a kettőnknek arról, ami az országban folyik; neki mint kommunistának, nekem meg mint nem kommunistának. Emlékszem, hogy egyszer egy katolikus pap egy református atyafinak gyúrta a fejét, hogy hát milyen fontos is az ökumenizmus. A református atyafi egy fél óráig becsülettel hallgatta, és azt mondta, hogy ide figyelj, engem hagyj békén, menj a papomhoz, mi azt hisszük, amit ti nekünk mondtok. Kialakult emberek voltak. Ott a Jóisten elpasztorálta az embereket, mert emlékszem valakire, aki azt mondotta, hogy abból, amiért idehoztak, semmi sem igaz, de megérdemlem, mert nekem nem számított az, hogy vasárnap, én csak dolgoztam, dolgoztam a pénzért. Megérdemltem, hogy idekerültem. Ezt maga a Jóisten elvégezte ott. De ott szövegelni nem lehet.

Egy időben papok vagyunk együtt egy zárkában. Köztük Faddi Ottmár is. Egy váci egyházmegyes pap elkezd siránkozni, erre meg Ottmár akarja mondani neki a szent szöveget. Dühbe gurul a siránkozó: „Hát ide figyelj, pofázni én is tudok, mondtam is, és prédikáltam is, hogy Uram, üss, vágj, csak odatúl kegyelmezz. Ha résztvevő szavad nincs, akkor fogd be a pofád.” Nem lehetett ott szent szövegeket mondani. Nem volt rá szükség. Ebben a szituációban mindenki tudta, hogy hogyan áll az Úristen színe előtt, az ateista is.

Olyan volt, hogy egy-egy jámbor katolikus boldog volt, hogy pappal volt egy zárkában. Vagy amikor már jött csomag, és a csomagban volt mazsolás tészta, akkor a raborvostól szereztünk fiolát, és beleraktuk a fiolába a mazsolát, meg egy kis vizet, és bort csináltunk, és miséztünk. Kekszet használtunk ostyának. A csendőrök voltak

a házi munkások, azok vitték a többi zárkába a „kenyeret”. Püspöki engedély nélkül, közönséges laikusok. Szóval vallási élet is volt, de akik ott voltak, tudták, hogy miért voltak ott.

'58-ban megint csak az ágyadban feküdtél, mikor elfogtak?

A Göncz Árpád unokanővérével, Fekete Gabival volt randim, aki az '56-os második Bulányi-per egyik csoportjának a vezetője volt: csoportjában papok is voltak. Nagyon ügyes nő volt, ő mondta, hogy az unokaöccsét meg kell ismernem. Hát a bujdosásom idején ilyesmikkel szórakoztam...

Gabival voltam az 59-es villamos megállójában: Álljanak a kerítéshez! S vittek a Fő utcába. Az előadó: „Akkor most szépen földiktálja, hogy kiknél bujkált. A nevüket mondjam be? Számomra ez erkölcsi lehetetlenség. Igen? Fölpattant. Magas rangú tiszt jön be. Mi itt a probléma? Mondom, az előadó azt mondta, hogy... Mire ő: Akkor vigyék a zárkára. A Gyűjtőbe kerültem vissza. Megtanultam a suszterájban, hogyan kell ócska bakancsból nem ócska bakancsot csinálni. És minden reménytelen volt.

A legjobb, dörzsölt ügyekben is járatos ügyvédet fogadták meg a szüleim. Jogi abszurdum volt, hogy bennünket fogva tartanak, mert az '56-os perben megállapították, hogy a kisközösség nem 46/7-es ügy, hanem csak a gyülekezési joggal való visszaélés (Gömbös '30-ban hozott egy ilyen törvényt), és annak a felső büntethetőségi határa két esztendő. Úgyhogy '56-ban két esztendőnél többet nem is róttak ki: '56 tavaszán volt a tárgyalás. Ennek következtében apám törvényességi óvással fordult a legfelsőbb bíróság elnökéhez, és a Holló nevű dörzsölt kommunista párttag zsidó ügyvéd kezébe adták ügyemet. Ez azt mondta, hogy reménytelen, le fogja ülni.

Balogh páter elmegy az igazságügy-miniszterhez, Nezválhoz '60-ban, és még le sem rakta a székre a maga 150 kilóját, a miniszter már mondja: – Ugye a Bulányi-ügyben jött? Hát igen, abban. Én akkor már Nosztrán voltam, a perzsaszőnyeg-szövődében. Négyezer csomót tudtam csinálni naponta egy műszakban. Ez volt a norma. És ebédre mindig visszavittek a zárkába, mert így volt nekik egyszerűbb. Éppen finom krumplis tészta volt az ebéd... Bulányi, jöjjön minden cuccával... A minden cucc a csajka volt meg a kanál... Uramisten, már megint újabb „ismerjük meg hazánk börtöneit” című vándortúra következik.

Mentem. Visz a smaszter valahová. Szembe jön egy másik: „Maga az, aki életfogyttal szabadul?” kérdezi. Így tudtam meg, hogy véget ért a „műszak”. Mert az ott nagy eset volt, hogy életfogyttal szabadul. És akkor vittek, kiadták a civil ruhát. Öltözzön föl. Fölkötöm a nyakkendőt, bejön a politikai tiszt, na hogy érzi magát? Kicsit jobban, másképp. Gyorsan, gyorsan, mert elmegy a vonat. Elvittek Márianosztrára, ott volt Juhász Miklós, Sigmond Ernő... velem együtt ítélték el őket. Bevittek bennünket kocsival Szobra a vasúti állomáshoz. Jegyet váltottak Budapestre. Ernő bácsi megszólal mögöttem: Retürt váltottak?

Pontosan mikor is szabadultál?

1960. december 9-én. Akkor fölérkeztem a Nyugatiba, telefonáltam az Imre öcsémnek: itt Bulányi György. Nem akar hinni a fülének. Aztán azt mondja: „Azonnal ott vagyok!” Jön Mátyásföldre, és azt mondja, hogy maradj kinn, nehogy anyukának valami baja történjék a nagy örömtől. Akkor anyukám már 64. évében volt. Akkor ez számomra magas kornak tűnt. Szinte hihetetlen, hogy már én is 79 éves vagyok. Amikor hazaértünk, az „Öcsi” bement, és azt mondta, hogy jó híreket hallott, hamarosan szabadul a Gyuri. Azaz hogy már itt is van... Aztán vég nélküli beszélgetések következtek, és persze telefonok az ország minden részébe, többek között Tatabányára is. J. Fricinek, egykori tatai tanítványomnak, aki feleségül vette azt a bizonyos debreceni egyetemista lányt, meg M. Jóskaéknak. Egyébként ez a Frici úgy vette el feleségül ezt a bizonyos Erzsót, hogy '52-ben, amikor híre ment, hogy elvittek bennünket, eljött Debrecenbe információt szerezni. A bácsi és a néni ijedtében becsapta az orra előtt az ajtót azzal, hogy nem tudnak rólam semmit. Menjen föl a felső emeletre, mondták neki, ott laknak a Bacsza Erzsó szülei, azoknál érdeklődjön! És a Frici fölmege, becsönget, és érdeklődik a soha nem látott családnál... Az érdeklődésnek az lett a vége, hogy elvette feleségül Erzsót. Szóval beszélgettünk, már éjfél is elmúlt, mindenki hullafáradt volt. Már éppen le akartunk feküdni, amikor csöngettek: megérkezett Tatabányáról Frici és Erzsó.

Kiszabadulásodra hogy reagált az egyház? Elementél nyilván az illetékes püspökökhöz vagy esperesedhez.

A bujdosásom ideje alatt tudtam meg, hány rendtársamnak kellett az ÁVO-ra bemennie amiatt, hogy a forradalom alatt én bent voltam a rendházban. Amikor '56. október 27-én kitörtünk és 28-án hajnalban megérkeztem a mátyásföldi szülői házba, reggel pedig bementem a rendházba, Sík Sándor a nyakamba borult, és azt mondta: hozzatok neki reverendát, meg breviáriumot... ez a reverenda még ma is megvan, a minap ebben mondtam új első misét. '56. október 28-án kijárási tilalom volt, úgyhogy tatai tanártársamnál, a Magyar Pistának a rekamiéján aludtam. Magyar Pistát becitálták az ÁVO-ra, valami más ürüggyel ugyan, de végig erről faggatták.

Szabadulásom után tisztában voltam vele, hogy nekem nagyon szordinósan kell viselkednem, meg azzal is, hogy mindenekelőtt állást kell szereznem, mert ha két héten belül nem sikerül elhelyezkednem, akkor közveszélyes munkakerülő vagyok. A szabadulásomat követő reggel bementem a rendőrségre. Alpári hangnemben beszéltem velem. „Először is vegye ki a zsebéből a kezét, ha velünk beszél...” Ilyenket mondott nekem a rendőrtiszt a helyes viselkedésről. Megkérdeztem, hogy rá ez nem vonatkozik-e? Itt magának nincs kérdeznivalója, itt mi kérdezzünk. De megkaptam a személyi igazolványt, és kezdődött az elhelyezkedési kálvária, mert apám (az egy külön történet, ő a Magyar Közösség-perben bukott le '48-ban, így ő is cinkes volt, de addigra már odáig vitte, hogy főkönyvelőként dolgozott a paplangyárban) egy sereg vállalattal állt kapcsolatban, és ezeknek a vezetőit fölhívta azzal, hogy itt a fiam, most szabadult, fölvennétek-e segédmunkásnak. A legtöbbször valami olyasmit felelt, hogy még csak az hiányozna neki, hogy én odamenjek, aztán beledobjak egy gyufát a benzineshordóba, őt meg szabotázsért lecsukják, mert népellenes elemeket alkalmazott. Az meg sem fordult a fejemben, hogy elmenjek valahová sekrestyésnek. Hogy miért nem, ezt neked, mint paptestvérnek elmondanám, de a Beszélőnek nem.

Mondd el, majd kihúzó.

Hát annál megalázóbb dolog nincsen, mint amit a papok csinálnak az alkalmazottal. Azt gyerekkoromban tapasztaltam, hogy egy tisztelre méltó, szent életű plébános a sekrestyésével, egy többgyerekes családapával, úgy beszélt, mint a ronggyal. Egy ilyen helyzet sértette volna az emberi méltóságomat. Meg aztán én bent akartam maradni a társadalomban, nem óhajtottam újra gettóba kerülni. De az idő sürgetett, úgyhogy végül is egy félgettőt választottam. Volt egy Szolidaritás nevű szövetkezet, apácák dolgoztak benne, és engem oda beültettek, hogy tanuljak meg szövőgépen dolgozni. Én viszont gyakran elaludtam a gép mellett, mert alighogy letelt a munkaidő, akkor én azonnal elkezdtem olvasni, meg tanulni, meg mentem az emberek után, meg miséztem is kora hajnalban. 1200 forintot adtak, de akik látták, hogy teljességgel reménytelen eset vagyok, mert ezt nem nekem találták ki, átraktak a raktárba, viszont leszállították a pénzemet 1000-re. Erre aztán én megmondtam annak a szent életű apácának, hogy ez nem járja, hiszen 1200-ban alkudtunk meg.

Amikor már három hónapja kinn éltem, kezdtem kicsit jobban tájékozódni a társadalomban, és lassanként tisztába jöttem azzal is, hol van munkaerőhiány. Például a Jászberényi úton, a Sörgyárral szemben volt egy ócskavastelep. Ott jelentkeztem. A személyzetis azt mondta, hogy tudom, hogy maga ki, de nem számít, felveszem. Úgyhogy három műszakban vagy préseltem, vagy kokillavasat törtem, vagy vagonrakodtam. Nem tudom, hány tonnát kellett megemelni naponta, hogy kijöjjön a pénzünk, de én ötven fekvőtámaszt csináltam mindennap a börtönben, úgyhogy bírtam erővel. Ezt a három műszakot nehezen viseltem, mert nappal nem tudtam aludni, csak kóvályogtam.

Amikor kikerültem a börtönből, azonnal üzent a Magos Miklós, egy marha nagy békepap és óbudai plébános, mert hát akkoriban a papok feketén működtek. Azt mondta, ne félj, semmi bajod nem lesz, a temetőkapolnát bízom rád. Ez annyit jelentett, hogy én minden vasárnap két misét mondtam, két prédikációt, közben gyóntattam az óbudai temetőkapolnában, és ott is ebédeltem. Egy alkalommal az ebédőasztalnál ott ült Mécs László is. Már éppen kezdtünk szétszéledni, akkor Laci bácsi utánam kiált: Te, Gyurka! Odaléptem hozzá, mire halkan, hogy csak én hallhassam, azt mondja: Gyurka, egy бүdös szót se az asztalnál... Hát jártam én ide ki boldogan; volt úgy, hogy befejeztem hatkor a műszakot, megmosakodtam, és akkor egyenest mentem ki Óbudára.

Aztán nyáron a mátyásföldi plébános azt mondta: Nézd, Gyurka, te itt prédikálni ugyan nem prédikálhatsz, de misézni azért misézhetsz, meg gyóntathatsz is, mi a бүdös fenének jársz te ki Óbudára? Gyere ide! Utóbb kiderült, hogy azért kellek csak neki, hogy nyári szabadságra mehessen. Szeptemberben teljes lett a létszám. Nem mondták nekem, hogy menjek a бүdös fenébe, csak láttam, hogy felesleges vagyok.

Akkor szóltam megint Göncz Árpád unokanővérének, a Fekete Gabinak, hogy menjen ki a Halász Bandihoz Pécelre. Halász Bandi '49-től kezdve ott volt mindenhol, ahol valami kis mozgás támadt. Tőlem négy évvel idősebb, ő csinálja ma az iszákosmentőt, most kapott érte Göncztől aranyérmét. Hát a Gabi csakugyan megérdeklődte Pécelen, nem lenne-e ott valami munka az én számomra, és én '61 szeptemberétől közel tíz esztendőn keresztül minden vasárnapot ott töltöttem mindaddig, amíg a Dombi Feri, a „Hang” Dombi Ferije el nem szeretett Halásztelekre.

Meddig maradtál az ócskavastelepen?

Elég hamar ráuntam. Volt Mátyásföldön egy fiú, aki akkoriban ministrált nekem, amikor én Mátyásföldre már mint pap hazaérkeztem. Ez a fiú a Tempónál dolgozott, egy szállítómunkás-közvetítő vállalatnál, úgy gondoltam, hogy ez nekem való hely lenne. A fiú mondta, hogy van felvétel a Tempónál, '61 nyarán. Na, ez nagy eset volt. Bemegyek, jelentkezem a személyzetisnél. Tudta már, hogy jövök. A személyzetis nő közben nyilván megkérdezte a megkérdezendő személyeket. Azt mondja: Maga, mint pap, elkötelezett ember, megérthet engem, mint kommunisztát; én magát a maga múltjával nem vehetem fel! Fogtam a kalapomat, megyek kifelé, és ebben a pillanatban, a sok íróasztal közül az egyiknél felállt egy nő, és nevetve megindul felém, és azt mondja: Te, én

vagyok az Ösztereich Irén! Kérdezem: Te megismertél? Dehogyan ismertelek meg, csak hallom a személyzetistől, hogy Bulányi! Az Ösztereich Irén velem egykorú zsidó lány volt, akivel én gyerekkoromban együtt játszottam a Ferenc téren. Ő elmesélte, hogy hogyan irtották ki a családját, én elmeséltem, hogy mi van velünk, és mindezt a személyzetis füle hallatára. Na és hogy kerülsz te ide? – kérdi az Irén, én meg azt feleltem: Nálatok akarok tróger lenni. Mire egyszer csak megszólal a személyzetis nő: Irénke, hát ha te úgy gondolsz... Erre bemennek az igazgatóhoz, aki egy másik zsidó nő, rokonszenves, és én föl voltam véve. Próbaidőre. Mert ez szövetkezet volt, és ha a próbaidőben az ember megállja a helyét, utána tag lesz, ami rengeteg sok előnnyel jár.

Kiközvetítettek az 1. számú telepre, a Wesselényi utcára. Ez tartós, folyamatos munkát jelentett, mert volt ott egy kis fémárualkatrész-díszítő vállalat, amely egy csomó zsidó kiskereskedő üzemeiből lett összerakva. Az egyik részleget a volt tulajdonos vezette, egy 60 év körüli zsidó, aki azonnal kiszemelt engem. Intelligens nők dolgoztak nála, rövidesen kiderült, hogy van egy csomó közös ismerősünk. Nekem ott semmi nehezem nem kell csinálnom. Időnként elkészült egy adag áru, azt fölraktam a teherautóra, aztán én is föl szálltam, elvágtam magam a platón, és aludtam egy nagyot. Vagy az Olcsó Könyvtár kiadványait olvastam – ezeket a klasszikus regényeket akkoriban fillérekért meg lehetett kapni: vagyis a műveltségem hiányait feldozgattam ki ezek alatt a furikázások alatt. Megérkezünk, lerakjuk a három kosarat, másik három kosarat föl rakunk, akkor megint furikázok. Szóval éltem, mint Marci Hevesen. És annak ellenére, hogy csak 35%-ot kapok a munkabérből – 22 forintért közvetítettek bennünket ki 150 kg feletti tárgyak cipelésére, és tíz órát igazoltak -, itt azonnal megkerestem az 1800-at a korábbi 1000 meg 1200 meg 1500 helyett. Eltelt öt hónap, nem is gondoltam semmire sem. A telepvezető nő szól – ma is él, és rendszeresen ír nekem az „öreglány”, amikor kezdtek a sajtóban írni rólam, akkor jelentkezett először levélben, azt írja nekem: Bulányikám, nehogy még szentté avassák magát... Ica. Meg le is tolt egypárszor, mert a Rókusban miséztem, és elkéstem; én meg fogadkoztam, hogy megjavulok, pedig másnap pontosan hatra kellett menni, és addigra már meg is kellett misézniem. Szóval ez az Ica egyik nap azt mondja: ne menjen ki dolgozni, menjen fel az irodába.

Fölmegyek az irodába, ahol a személyzetis fogad. Azt mondja, sajnos a szövetkezeti alaptörvény szerint azokat, akik a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés vezetéséért voltak elítélve, azokat nem lehet tagosítani. Így aztán a börtönből való szabadulásom után egy évvel megint csak az utcára kerültem. Gondolok egy merészet: mi lenne, ha a munkaügyi miniszterhez fordulnék?... Akkoriban éppen Kisházi Ödön volt a munkaügyi miniszter, akivel sokat sakkoztam a kisfogházban. Fölmegyek hát hozzá azzal, hogy munkaügyi problémám van. Ő maga nem fogad, de a titkárnője igen. És elmondom neki, hogy nyolc nyelven írok és fordítok, van egy gyorsírótanári oklevelem, és nem akarom, hogy közveszélyes munkakerülés miatt elvigyen a rendőrség. A Tempó vállalatnál dolgoztam, és ők az utcára tettek, mondván, hogy ilyen múlttal nem lehetek szövetkezeti tag. Mit lehet akkor csinálni nekem? A titkárnő meg csak nézett, olyan képet vágott, mint aki életében nem hallott még ilyesmit. „Ezt azonnal jelentem a miniszter elvtársnak...” Visszajön öt perc múlva, azt mondja, adja meg a vállalat nevét, címét. Megadom, és elmegyek haza, aztán két hét múlva kapok egy táviratot, hogy szíveskedjék befáradni központi irodánkba, Tempó. Elnöknő aláírása.

Hát a Kisházi Ödön megmagyarázta a Tempónak, hogy nagyon helyesen ismerik a törvényt, ilyen múlttal Bulányi valóban nem lehet a Tempó szövetkezet tagja, de az alkalmazottja lehet. Ez kellett csak a személyzetisnek, hogy legyen mire hivatkoznia: ő alkalmazza ugyan a Bulányit, de hát a miniszter parancsára. Erre bemegyek, ott mindenki röhög, és az Ösztereich Irén még ki is mondja hangosan, hogy ja, ha valakinek hatalmas pártfogói vannak, annak könnyű. Majd hozzád megyek protekcióért, hogyha akarok valamit. És így aztán hamarosan 2000 forinton fölül kerestem, ami marha nagy pénz volt akkoriban.

Költözködik a Medimpex propagandaraktárja nem tudom már honnan, a Vörösmarty téri pincébe. Tíz teherautónyi propagandaanyagot kosarakban lezúdítunk. De hát az élet megy tovább, hol a spanyol nyelvű, hol az olasz nyelvű propagandaanyagra lenne szükség, jönnek le a raktárba, keresgélnek, és valakinek egyszer csak feltűnik, hogy az egyik melós hamarabb megtalálja az olaszt meg a spanyolt, meg az angolt, mint ők. Így aztán hamarosan én leszek a Medimpex propagandaraktárának a császára, és minden a helyén van, és mindent le tudok venni azonnal, mindenkit ki tudok szolgálni. A fiatal dolgozók járkálnak, rövidesen fölfedeznek, és egymásnak adják a kilincset a raktárban.

Gondolom, hamar szemet szúrt valakinek.

Hát ez a pünkösdi királyságom is csak öt hónapig tart. Aztán föl hívat a propagandaosztály vezetője, elismerését fejezi ki, hogy jó munkát végeztem, megajándékoz egy kézimunkával... és elbocsát. De azért időnként visszahív, és ha véletlenül megjelenik valamelyik kiadványuk 2000 példányban, és a könyvet 15 helyen ki kellene javítani, akkor megrendelnek engem 22 forintos tarifával 150 kg súly cipelésére, és leszállítják a lakásomra a 2000 könyvet, és nekem ki kell javítanom az angol szöveget. Ezt aztán két hónapi munkaként számolják el nekem, én pedig megcsinálom egy hét alatt. Csak előbb még szóltam az édesanyámnak, hogy anyukám, gyere el hozzám egy hétre, az lesz a dolgod, hogy 2000 könyvet kinyitsz a 18. oldalon. Az órabéred

pedig – és mondtam egy csillagászati összeget, mire édesanyám azt mondja: Gyurikám, életemben ez az első alkalom, hogy én pénzt keresek.

Na most, a Tempó nagyon szeretett volna segíteni rajtam, hogy valami irodai munkát vagy mi a fenét kapjak. Irén férjével is összebarátkoztam, közösen vettünk telket a Csátárkán. De megmagyarázta nekem az elnök asszony, aki szintén nagyon szeretett és becsült, hogy semmit sem tehet értem.

És közben hogyan, hogyan sem, ezt nem részletezem, bekerült a Bokorba a Dombi Feri, aki azt mondta, hogy hagyd a bűdös fenébe őket, gyere el hozzám, én beírlak, hogy te vagy az adminisztrátorom. Halászelken volt plébános.

Addigra én már a Demény Pali segítségével lekerültem a fordítóirodába. Volt is egy papirosom, hogy én külső munkatárs vagyok. Én ott annyi munkát kaptam, és olyat, hogy havi két-három napi munkából megéltem, latin, görög, ófrancia, ófelnémet, középelnémet, ezeket a szövegeket senki sem választotta. Az ELTE valamelyik professzora filozófiatörténetet tanított, és ehhez szüksége volt valami ötkötetes német munkára, aminek a lapjain a felső három sor volt csak németül, utána latin meg görög szövegek következtek. Én pedig gyorsvonati sebességgel, kapásból fordítottam, ráadásul találtam egy olyan nőt, aki előre elkészítette nekem öt példányban a papírokat, és a folyó beszédet azonnal gépbe tudta írni. Úgyhogy emlékszem, hogy én egy délelőtt ezzel a munkával megkerestem ezer forintot, mert ezekért a legkülönbözőbb pótdíjak jártak, sürgősség meg nem tudom, mi a fityfene, meg lektoráltatás, persze én magam lektoráltam, ez annyit jelentett, hogy egy példányt össze kellett két helyen firkálni. Amikor meghaltak a szüléink, és lakást vettünk, egy fiatal házaspárral, meg a Kovács Terivel, és mindenkitől kölcsönöket kértünk, akkor én azt a háromszázötvenezer forintot pillanatok alatt össze tudtam ilyen módon keresni.

Dombi Feri pedig azt mondta, hogy kijössz hozzám vasárnap, meg még csütörtökön, és szentíráselemző csoportfoglalkozást tartasz a halászelkieknek. És ennek fejében megvan az SZTK-d. Ez '69-ben volt.

Hát én '69-ben a trógerolást abbahagytam, de azért az alapművem, a Keressétek Isten országát címűt, mint „tempós” írtam. Egy kis isteni segítséggel is, mert '68 elején, amikor nagyon el voltam maradva az írással, akkor az ezüstmisémet követő napon már nem is tudom, melyik gyárban rakodtam, és ott valami hülye mozdulatot tettem, és bent ragadt a lábam, az acéllemezek pedig elkezdtek rádölni. Szóval rádölt az egyik lábamra, szép, lassú eséssel egy-két tonna acél, és én már akkor, miközben szorult be a lábam, tudtam, hogy ez a Jóisten ajándéka. Ez négy hónapos betegállományt jelentett. Akkor behoztam a lemaradást, és '68 augusztusára megvolt a KIO első változata. Vadas Éva gépelte le az egészet diktálás után, az az apáca, akit velem együtt ítétek el '52-ben, és amikor '68 nyarán befejeztük, fölálltam, és elénekeltük a tedeumot. Tehát életem alapművét mint tempós írtam meg.

Szóval ott tartottunk, hogy az SZTK-jogosultság érdekében elmentél adminisztrátornak, miközben a megélhetésedhez szükséges pénzt fordítóként kerested meg. Ezenközben a kollégádnál szentíráselemző csoportot szerveztél. Nem tapasztalad, hogy a hatóság figyel? Az egyházad halottnak tekintett, szép csendben, eldugottan végezheted a munkádat, vagy tévedek?

Nem így jelentkezik ez a dolog. Én '71-ben írtam egy inkább füzetet, mint könyvet, az volt a címe, hogy Lelkipásztori marketing. Ezt azért tudtam megírni, mert a fordítóirodától mindig menő anyagot kaptam, és kaptam egy könyvet, aminek az volt a címe, hogy marketing, most már nem tudom, hogy angolról vagy franciáról vagy milyen nyelvről kellett lefordítani. S így én már a hetvenes évek elején tudtam, mi fán terem a marketing. És rájöttem arra, hogy az evangélium is egy áru, amit el kell adni, és én a marketing fogalmainak segítségével megpróbáltam körvonalazni azt, hogy hogyan lehetne ezt hatékonyan csinálni. Ebben a füzetben írtam le azt a mondatot is, hogy azzal, amit ténylegesen csinálunk az egyházban, csak a saját temetési menetünkhöz asszisztálunk. Próbákat is csináltam, például leültettem fiatal papokat azzal, hogy ide figyelj, te vagy a tisztelendő úr, én egy fiatal értelmiségi vagyok, légy szíves meggyőzni engem, hogy miért kell elmennem vasárnap a templomba. És öt perc alatt passzra vágta a papot. Ja, hogy becsületes ember, ne hülyéskedjél már, attól, hogy nem megyek el vasárnap a templomba, attól még élhetek becsületesen.

A börtönszakaszom második felében megfogadtam, hogy én többet az életben nem teszek indigót a gépembe, mert többek között azzal is veszélyeztettem a népi demokráciát, hogy terjesztettem a brosúrákat. És azt is megfogadtam, hogy ezentúl egyszerre csak egy emberrel foglalkozom, vagy legfeljebb egy házaspárral. Mert úgysem lehet semmit sem csinálni. Ezzel az élménnyel mentem vissza '56 után. Kovács Teri is megmagyarázta, hogy „**Atya, itt semmit nem lehet csinálni, mert amint barátkozni kezdenék valakivel, rögtön közbelép az ávó. Nemhogy közösséget nem lehet itt létrehozni, de még egy személlyel sem lehet foglalkozni, mert ha elkezdem, a harmadik találkozó után a személy elmarad, mert figyelmeztetik, hogy Kovács Terézzel egy jóra való magyar állampolgár nem áll szóba, mert a Kovács Teréz egészen biztosan rá akarja venni valamire.**”

Amikor kijöttem a börtönből, igyekeztem bepótolni a lemaradásaimat a teológiában is, a világirodalomban is, és a magyar szépirodalomban is (akkoriban jelent meg például Sánta Ferenc, és sok minden egyéb). Ekkor, '64-ben történt, hogy a Vatikán megegyezett a pártállammal. Ez nekem olyan volt, mint a marhának a vágóhídon a

taglóútás. Ez nekem akkor azt jelentene, hogy elveszítem az identitásomat: hát ki a büdös fenének vagyok akkor én a katonája?! Akkor, amikor a börtönök tele vannak papokkal, akkor ezek pusztizkodnak! A marxista humanizmusról beszélnek. Amikor volt olyan ávós, aki rámutatott a gumibotjára, és azt mondta nekünk, raboknak: Na, itt van a marxizmus!

Ennek a hatására kezdtem bele a Keressétek Isten országát írásába. És azt hiszem, '69 őszén ültem össze először csoportosan azokkal a fiatalokkal, akikkel egyéni szinten hosszú éveken keresztül külön találkoztam, akiket tanítottam. Folyamatosan. Kéthetente tartottam nekik oktatást filozófiai és szentíráselemzési alapon. De hát ez marha lassú munka volt. Úgyhogy az ávó nyugodt volt, a Bulányi kijár Halásztelekre, halljuk minden szavát, nem izgat a népi demokrácia ellen. Puhult a diktatúra. Hát ha valaki azok után, amiken keresztülment, még mindig igényli azt, hogy papkodjon, üsse part.

1971-ben vagyunk, amikor Mindszentyt kipaterolták az országból. Ez hogy befolyásolta az életed alakulását?

A viharfelhők akkor kezdtek gyülekezni, amikor az ávósok egy veszprémi pincében kikészítették Lékait, hogy alkalmas legyen a szerepkörére. És '75-ben, amikor a Mindszenty meghalt, és belőle, az esztergomi adminisztrátorból esztergomi érsek és bíboros lett, akkor elő kellett szednie azt, amit beleraktak az aktatáskájába, az pedig az volt, hogy a kisközösségi munkát meg kell szüntetnie. Addig összesen annyit csinált, hogy akkor, amikor mi lelkigyakorlatra összeültünk itt vagy ott vagy amott, akkor a titkosrendőrség minden lépésünket figyelte, értesítette az illetékes aulát, azét az egyházmegyéét, amelyiknek a területén a lelkigyakorlatot tartottuk, és akkor a püspöknek az volt a dolga, hogy a helynökét vagy az irodaigazgatót kiküldje a plébániára. Lelkigyakorlatot csak plébánián tudunk tartani, mert egyikünknek sem volt akkora lakása, hogy ott 15-20 ember három vagy négy napon keresztül élni tudjon, de a plébániák, azok hatalmas épületek. És akkor a helynök kiszállt, és szólt a plébánosnak, hogy a püspök nevében tessék széjjelszéledni. A plébánosok pedig vagy hozzánk tartoztak, vagy szimpatizánsok voltak. Úgyhogy ők erre többnyire azt felelték, hogy ide figyelj, örülök, hogy itt vannak, legalább itt imádkozik valaki, dehogyan zavarom őket el.

Az is előfordult, hogy maga a püspök ment be a lelkigyakorlatra: éppen egy Márczi Imre nevű, 32 éves, négygyermekes gyengeáramú villamosmérnök tartotta. A főpap emelt hangon ráförmedt: Ki adott magának megbízatást?! Mire Márczi Imre halkán azt felelte: a Jézus Krisztus. Nem tudtak semmit sem csinálni. Különösen '75 után nem, amikor már aláírták a helsinki paktumot.

De '76-ban Lékai megkapta a teljes hatalmat, és munkához fogott. Helsinki szellemében? Nem Helsinki szellemében, hanem annak az aktának a szellemében, amit beleraktak a táskájába. Először is elment a piarista provinciálishoz, hogy a generális által hívasson engem ki az országból. Albert István azt mondta, hogy ő ennek az üzenetnek a közvetítésére nem vállalkozik. De ehhez jókora politikai bátorság kellett. Pedig Albert István engem különösebben nem is kajolt, csak becsült. Az ezüstmisémet a Mikszáth Kálmán téri kápolnában zárt ajtók mellett, rendtársaim és a szüleim jelenlétében tartottam meg. Utána Albert István a rendház ebédlőjében fölköszöntött, és mondott három nagyon pontosan megfogalmazott mondatot. Mikor kettesben maradtunk: „Ennyit mondhattam, többet nem.” Egyébként konzisztórium ügy lett belőle, hogy vajon ezen a szentmisén a rendkormány részt vehet-e vagy sem.

'76 decemberében indította be Lékai a tankot: '76 decemberében, a téli püspökkari ülésen, kiosztott egy dolgozatot. A dolgozatnak ez volt a címe: Bulányi György valószínűleg hiányos teológiai műveltsége következtében téves tanítása. Nem mondom meg, hogy kivel íratta meg, az illetőből hamarosan püspök lett. Aztán minden püspöknek kiosztott egy listát az egyházmegyéjük megbüntetendő, bulányista papjainak a nevével. Én ebben az időben szoros kapcsolatban álltam a Cserhátival, mert amikor én Debrecenben voltam egyetemi lelkész, akkor ő Pécsen, és őhöz is eljutott a híre, hogy a Bulányi feltalálta a spanyol viaszkot, úgyhogy meghívott az egyetemistáihoz, akiknek lelkigyakorlatot tartottam, és ott is megindult utána a csoportmunka. Azt mondja nekem a Cserhát, a heti ülés után: megkérdeztem a listámon levő papokat, volt köztük olyan, aki még csak nem is hallott róla, hogy van Bulányi nevű pap a világon, aztán volt olyan is, aki hallott ugyan rólad, de személyesen még nem találkozott veled. Egy volt olyan, aki téged személyesen ismer. Vagyis az ávó összeírta mindazokat a papokat, akik eredményesen dolgoztak, egyházmegyére lebontva, és Lékainak ezt ki kellett osztania, mint megbüntetendő bulányistákat, mert ezek zavarják az állam és az egyház közötti jó viszonyt. Legalábbis Cserhát nekem ekkor ezt mondta.

De a Matyinak, a Máté-Tóth Andrásnak, aki Bulányi und die Bokor Bewegung című dolgozatával habilitált Bécsben a Zulehner-tanszéken, volt annyi esze és összeköttetése, hogy a Renata Erichhel (aki Miklós Imre dühére a nyolcvanas években a külföld számára filmet készített a Bokorról, a '86. évi Bokor-ünnepünkről) és a Kathpress-szel, az osztrák küldött-hírügynökséggel együtt elmentek Cserhátéhoz. És Cserhát mindent megvallott, mindent elmondott a püspöki kar és a Miklós Imre viszonyáról; elmondta, hogy a püspöki kar hogyan kapta meg a Bulányi és a Bokor elintézésének a feladatát. Igaz, hogy semmire nem jutottak vele.

Eme ülés után én írtam egy levelet a Lékainak, hogy ha valami baj van, szóljon nekem. Hát Jézus Krisztustól azt tanultuk, hogyha a testvérnek a testvérrel baja van, akkor mondja meg neki szemtől szembe. A Bokor különböző csoportokban bejelentkezett audienciára hozzá, és arra kérték, hogy ne akarja a Bulányit kipaterolni, mert

használható emberekre szükség van. A legbübajosabb az volt, amikor a huszonévesek mentek el hozzá, mert akkor Lékain erőt vettek a nagypapai érzelmek, és azt mondta, hogy: ide figyeljenek, nekem hiába hivatkoznak az Evangéli Nuntianti színódusi okmányra, mert az csak a Nyugatra vonatkozik, miránk nem. „Túl jót akarnak, de nem lehetséges, nem fogják tudni csinálni.” Hiába mondta ezt, mert azok, akik az országban kisközösséget csináltak (azaz a Regnum, meg a karizmatikusok), mind fogták egymás kezét. A Regnumnak én tartottam a lelkigyakorlatokat; ők csak táborokat rendeztek, de az atyák számára volt lelkigyakorlat is, két egymást követő évben is voltam náluk. A titkos teológiai tanfolyamukon is előadtam.

Fényképezgettek, az ávó figyelt. Hát nem voltunk bebiztosítva. Az Udvardy a helsinki paktum szövegét akarta lestencileztetni, és közzé akarta tenni egyházmegyei körlevél formájában. Ezeket a körleveleket előbb mindig be kellett nyújtani a vármegyei illetékeshez engedélyezésre. Hát ezt nem engedélyezték: ez annyi lenne, mintha tudtára adnánk a papságnak, hogy ezentúl, vallás címen, szóban, írásban, mindenki azt csinál, amit akar, erről szó sem lehet. Nem tudtak mit csinálni. Aztán a Bokor segített nekik, például amikor a Merza Jóska behívót kapott; négy gyerekkel, 47 éves korában.

Provokatív céllal?

Hát egyértelműen, mert tudták azt, hogy a Bokorban a második ember a Merza Jóska. Engem nem hívhattak be, mert engem az a tragédia ért, hogy nemcsak hogy életfogytiglani börtönre ítélték, hanem még a főhadnagyi rangomtól is megfosztottak. Még '45-ben, amikor a demokratikus magyar hadsereget szervezték Debrecenben, szükség lett volna tábori lelkészre. Bánáss Csontos Oszkár ferencest kérte meg, hogy vegye a kezébe ezt a dolgot, Csontos Oszkár pedig azonnal kinevezte saját magát hadtestvezető lelkésznek, a három legfiatalabb papot meg ezredlelkésznek. Én '45 áprilisában a 17. honvéd gyalogezred lelkészeként vonultam be a debreceni kis állomásra. Négy napig szolgáltam. Állandóan Budapest és Debrecen között kellett utazgatnom. Mivel Szabolcsban terem a napraforgó, és '45-ben az volt a jani, akinek volt napraforgóolaja, csináltattam egy húszliteres bádognakánát, amit a hátizsákba be tudtam rakni, így Pesten a familia nem halt éhen. Na de aztán minden megváltozott, amikor főhadnaggy lettem, ami abból állt, hogy a reverendára kaptam egy hatalmas katonaköponyeget, arra rávarrtak két aranycsíkot, meg egy sapkát, amire szintén ráhúzták a csíkokat, és kaptam egy csicskást is. Hát az szigorúan főhadnaggyurazott engem. Amikor másfél nap után fölértünk a vagonnal Pestre, épp április 24-e volt, az alezredes úrnak azt mondtam, hogy nekem névnapom van, és szeretném meglátogatni a szülőimet. Isten éltesen, menj, ekkor és ekkor itt légy! Hát a csicskásom fölvette magára a hátizsákot, és elindultunk a Szentkirályi utcába, mert akkoriban ott laktunk. Amikor odaértünk, mondom a csicskásomnak, menjen előre... az meg becsönget és azt mondja: Bulányi főhadnaggy úr. Volt röhögés, én meg azonnal leszereltem. 12 órán belül jelentkezett egy pesti paptársam, akinek ambíciói voltak, és arra kért, hogy adjam át neki a hivatalt, cserébe ő mindent elintéz a minisztériumban, mehetek haza. Úgyhogy én másnap már utaztam is haza, fölvettem a négy nap utáni zsoldot, és befejeződött a katonai pályafutásom, csakhogy ennek nyoma maradt, úgyhogy az ítéletben külön szerepelt, hogy megfosztanak a főhadnaggyi rangomtól.

Kanyarodjunk vissza ahhoz, mi lett a következménye Merza József, a Bokor második embere behívásának.

Az, hogy ha eddig a kis csoportok számítottak a legfőbb ellenségnek, ezentúl Lékaiék agyában két részre oszlottak a kisközösségi mozgalmak. Amit aztán úgy fogalmaz meg 1980 januárjában az II Regnóban, hogy vannak ám Magyarországon jó kisközösségek is, amelyek megtartják az állam törvényét, és engedelmeskednek a hierarchiának, például a Regnum Marianum, meg vannak rossz kisközösségek, a Bulányi-atyához tartozók, amelyek nem tartják be az állam törvényeit, és nem engedelmeskednek a hierarchiának.

'81 májusában üzent Poggi a Vatikán utazó nagykövete, hogy találkozni akar velem. A találkozón hárman vettünk részt, Poggi és rajtam kívül volt ott még egy Dankó László nevű egyén is, ő volt a tolmácsunk, de én csak akkor vettem igénybe, amikor nem értettem, hogy mit akar Poggi... olyankor a diplomáciai blabla folyt, nem volt tartalma, csak azt hittem, hogy van. A lényeg az volt, hogy ő most jött a Miklós Imrétől, és Miklós azt mondta neki, hogy szabad utat kap mindenfajta kisközösségi munka. Csak ezt a katonáskodás-dolgot ne feszegezzük... Ha ismered a Bulányit, akkor tudod, hogy mit válaszolt erre. Ennek azonban az a lényege: azzal, hogy mi hűségesek maradtunk az eszméinkhez, egyházilag és államilag elfogadottá tettünk minden kisközösséget. Ma a magyar egyház püspöki karában és az országos katolikus intézményekben ott vannak a Regnum tagjai. Miközben mi abszolút marginális helyzetben vagyunk.

A Bokor papjait internálták, kényszertartózkodási helyet jelöltek ki, kényszernyugdíjazták, kényszerdiszpozíció alá kerültek, felfüggesztették, és megcsinálták azt a bizonyos pert, amelyről már nem nagyon érdemes beszélni, de a lényege az, hogy egyházi bíróságot állítottak össze Lékaiból és négy professzorból, és engem dialógusra hívtak be. Ha nem állok kötélnek, mondták, akkor azonnal kánoni büntetés alá kerülök. Elmentem a dialógusra, ahol megmagyarázták, hogy itt dialógusról szó sem lehet, mert a bíboros úr és a négy professzor hivatalból képviselik az igazságot. Úgyhogy nekem csak az a dolgom, hogy igent mondjak. Én azt mondtam, hogy én semmit sem mondok, hanem írok le, hogy mit kérdeznek, és aztán én megírom rá a választ. Egy hónapig

dolgoztam a válaszokon. Lékai azt kérdezte, hogy ki csinálta meg ezt a Bulányinak? A Mysterium Salutis hat kötetéből vett idézetekkel támasztottam alá, amit tanítok. A menő katolikus nyugati teológiát. A püspöki kar pedig e bíróságnak a munkája alapján közli velem levélben, a katolikus közönséggel pedig az Új Emberben, hogy nekem hat darab téves teológiai tétel van, amiket vissza kell vonnom. Akkor én megírtam a püspöki karnak, hogy a hat tételnek egyikét sem képviselem, alaposan meg is magyaráztam, hogy miért nem.

Melyek voltak ezek a tételek?

Ha én azt tudnám. Itt van a polcon Szokolczai könyve, ha érdekel levehetem, felolvashatom. A summáját tudom, mert amikor adlimina-látogatáson volt '82 őszén, Lékai elmondta az egyik ilyen téves tételt, azt, hogy nem kell az a szent szertartás, amelyik a püspököt püspökké, a papot pappá teszi, hanem elegendő a nép választása. Sajnos azt kell mondanom, hogy Lékai ez alkalommal nem tévedett. Nem az igazat mondta, és nem tévedett, hanem a harmadik lehetőséget választotta, hiszen tájékozott volt. Erre én fölmentem Magyar FERIHEZ. Ő '49-ben tagja volt az egyik közösségnek, aztán kimaradt belőle. Egyszer, amikor a Balaton mellé utaztam valahová, a vonaton véletlenül összetalálkoztunk. Kezdtem lelkesen fújni neki a mondókámat, mintha még mindig a közösséghez tartozna. Egy darabig hallgatta, aztán megszólalt. Tudod, így csak az beszél, aki még nem volt az Andrassy úton...

Szóval fölmegegyek Magyar FERIHEZ, az Új Emberbe... Mondom: én megírtam Lékainak, hogy nem képviselem azt a hat tételt. A FERI azt mondta, hogy ide figyelj, engem Miklós Imre már kérdőre vont, hogy miért járkálsz te állandóan be ide. Megmondtam neki, hogy a szerkesztőség ajtaját nyitva tartjuk, Bulányi úr éppúgy bejőhet rajta, mint bárki más. Egyébként a főnök (Lékai) azt mondta: Bulányitól lehozhatod azt a mondatot, hogy visszavonom a tévedéseimet. És akkor ezek után közölték a katolikus nagyközönséggel, hogy Bulányi nem vonta vissza téves tételeit. Ezért aztán fölterjesztik az írásait Rómába, de addig is a nyilvános papi működéstől eltiltják, ami nem azonos az exkommunikációval. Hogy akkor viszont micsoda? Valami, ami nem szerepel a Codex Iuris Canonicanban, hanem csak az állam törvényeiben, mert Rákosi csinálta ezt nagy előszeretettel. De még ezt sem hajtották rendesen végre, mert Pécelen azért nyugodtan működhettem nyilvánosan. Szóval a Lékai ezt a CIC-ban nem is szereplő, Rákosi Mátyás-féle büntetést alkalmazta reám. És tulajdonképpen rám bízta, hogy én végrehajtom-e magamon, vagy nem. Ekkor üzent nekem Balogh Pista, aki a csonkakassai egyházmegyében élt, és a magyar papság krémjébe tartozott, hogy a csonkakassai egyházmegyében összebeszéltek a papok, hogy ezt az Új Ember-számot nem osztjuk ki a hívőknek. És még azt is mondta, hogy gyere ide, itt csinálhatsz mindent. De én nem hagytam ott a munkámat... Tény az, hogy én betartottam a büntetést több mint 15 esztendőn keresztül. A rendszerváltozás után, ha nagyon nyilvánosmishézhetnékem volt, akkor átmentem Bécsbe a Maria Treu-ba, mert ott nem voltam eretnek, csak Hegyeshalom és Záhony között.

Ja, ez csak ide korlátozódott?

Hát a Magyar Püspöki Kar nem dirigálhatott afelől, hogy a Maria Treu-ban mit csinállok. De idehaza is csak addig, amíg tartott az ebzárlat. Ratzinger (a Vatikán „belügyminisztere”) öt éven keresztül húzta ezt a dolgot, mint a rétestészta.

Merthogy megkeresték, hogy ő is csatlakozzon hozzájuk?

Ide figyelj, a magyar katolicizmus történetében inkvizíció még nem volt, azt mindig Rómában csinálták vagy pedig a fejlettebb katolikus országokban, például a spanyoloknál. De egyházi bíróság elé sem állítottak Magyarországon teológiai okból senkit sem. Egyéb okból igen. Ami a Vatikán keleti politikáját illeti, ebben az ügyben a végső szót magának a Vatikánnak kell kimondani, mert ha engem a magyar hierarchia ítél el, akkor az a magyar közönség számára nem elegendő. Akkor a hívők csak azt fogják gondolni, hogy hát igen, ezek a békepapok kinyírják a rendes embert.

'82-ben ettől már nem esik hasra a magyar katolikus közönség, hogy a Lékaiék szerint Bulányi eretnek. Tisztában vannak vele, hogy hogyan lesz valakiből Magyarországon püspök, hála a Vatikánnal kötött megállapodásnak. Na most, a Ratzinger öt évig húzta ezt a dolgot, míg végül nagy nehezen kisütötte, hogy nekem nem kell semmit sem visszavonom, nincs téves nézetem. Amit mondok, „az téves, veszélyes, félreérthető, ahogy hangzik”, de nem kell visszavonom semmit sem, hanem tegyek egy hitvallást, egy általános hitvallást. Ezt meg is tettem, de ő nem válaszolt rá egy árva szót sem, viszont egy esztendővel később megjelenik az újságban, mármint itthon, Magyarországon, hogy ez a hitvallás nem volt kielégítő. Hát ez már aztán betett a magyar katolikus hívő társadalomnak. Nem kielégítő! Továbbra is érvényben maradt tehát a '82-es egyházi ítélet, és nem veszítette érvényét a rendszerváltozás után sem.

Történt kísérlet a változtatásra?

Nem volt olyan év, hogy én nyílt levéllel vagy magánlevelekkel ne bombáztam volna őket. Egy percre sem adtam meg magam. Miért nem? Mert én a Schütz Antaltól megtanultam a dogmatikát, úgy tudom azt, hogy ha valaki katolikusnak akarja mondani magát, mit lehet mondani, és mit nem lehet mondani. Azt nem lehet mondani, hogy nincs Isten. Azt sem lehet mondani, hogy Jézus nem valóságos Isten és nem valóságos ember. Az, hogy Isten népét meg kellene kérdezni, hogy Pistát akarja-e papnak vagy Lacit, vagy esetleg a Mancit... ez nem olyan, ami miatt valakit tévtanítónak lehet mondani. Mert a katolikus egyház vallja, hogy a Jóisten a Pistának is adott halhatatlan lelket, meg a Lacinak is, még akkor is, ha a Laci esetleg beleszeretett az Ibolykába, sőt még az Ibolykának is van halhatatlan lelke. Ezt a Ratzinger fölmérte, hogy ezen a címen nem lehet ezzel az emberrel szemben eljárni. Azért sem, ha azt gondolja, hogy ha valaki nem felszentelt pap, akkor is az a dolga, hogy Jézust hirdesse.

Végül is semmi mást nem kellett volna, csak azt, hogy írjam alá újra azt a kis antológiát, amit a Ratzinger Bulányi számára gyártott '85-ben, a vatikáni zsinat szövegeiből, azt a 12 pontos antológiát, írjam újra alá, de úgy, hogy az a csúnya 13. pont nem szerepel benne, pedig hát az is zsinati szöveg: arról szól, hogy az ember a lelkiismeretét követve jut el az Istenhez, és csak a saját lelkiismeretének tartozik engedelmeskedni.

Amikor '85-ben aláírtam a 12 pontot, ezt a tizenharmadikát is beleírtam a jegyzőkönyvbe. Acerbi nuncius mondja '90 szilveszterén, hogy Ratzinger szeretne velem beszélni, de akkor én azt mondtam, hogy nincsen pénzem Rómába utazni. De a következő hónapokban meghívtak előadni Rómába, és a vendéglátóim kifizették az utazási költséget is. Kötelességemnek éreztem, hogy a piarista generálist tájékoztassam róla, mit mondott a nuncius. A generális megtelefonálta a Szent Inkvizíció épületében tartózkodó Ratzingernek, hogy itt van a Bulányi, lehet vele beszélni. Elmentem, ő pedig azt kérde: Kedves Bulányi atya, hogyan látja a helyzetét? Mondom: Bíboros úr, reménytelennek, mert a püspökök azt mondják, hogy az én ügyem Eminenciád kezében van. Erre azt mondja a Ratzinger: De hát, kedves Bulányi atya, nem én büntettem meg magát. Hát majd valamit csinálunk. A generális azt tanácsolta nekem, írjam meg neki, hogy hajlandó vagyok aláírni a pontokat, de azt ne említsem, hogy pontosan hányat. Megírtam neki, mire ő értesíti a generálist meg a Paskait, hogy írassa velem alá a pontokat...

Két éven keresztül többször is megszavaztattam a Bokort. Tessék mérlegelni, mondtam nekik, aláírom-e a 13. nélkül, vagy ne! Mert nemcsak rólam van itt szó, hanem rólatok is, a teljes marginalizálódás felé haladunk. Egy ilyen vastag dossziém van, mert a Bokor-tagok hosszú, öt-hat oldalas dolgozatokat írtak válaszul a kérdésekre, az én bevezető tanulmányom nyomán, amelyben részletesen kifejtettem: ha aláírom, ezek az előnyök, ezek a hátrányok; ha nem írom alá, ezek az előnyök, ezek a hátrányok. Végül is 85%-ban győztek azok, akik nemmel szavaztak. Az igeneseket pedig, a maradék 15%-ot összehívtam külön, és megmagyaráztam nekik, hogy értem az érveiket, de én erre képtelen vagyok.

És kétévi várakozás után, az aranymiséim előtt, megírtam a Ratzingernek, hogy már megint a volt pártfőiskolán kell misézniem. Hogy én nem tudom a pontokat a 13. nélkül aláírni, már csak azért sem, mert nem szeretném azt a látszatot kelteni, hogy ő és a Vatikán azok, akik nem fogadják el a teljes vatikáni zsinatot. Nem is válaszoltak.

Az utolsó akcióim 1996 októberében volt. Itt járt a generális, és én arra kértem, hogy tegyünk még egy kísérletet. Megírtam a Ratzingernek, hogy az én hazámban a gyilkosoknak is amnesztiát adnak 14 és fél év után. De hiába megyek ezzel a püspökeimhez, mert azt mondják, az én ügyem nem rajtuk múlik, ők semmit sem tehetnek az érdekemben. Levelemben leteszem az apostoli hitvallást, s megírom azt is, hogy nem akarnám ezt az ügyet továbbadni az utókornak. Szeretnék úgy meghalni, hogy az ügy elrendeződik. Én mindenkitől bocsánatot kérek, akit megbántottam, és mindenkinek megbocsátok, aki engem megbántott, és a magyar katolikus egyház java is azt kívánja, hogy ez az ügy megszűnjön.

Mi puhította meg a Ratzingert? Azt én nem tudom. Tény, hogy a generális főszerelkezett a Cserhátinyilatkozattal, és február 19-én Ratzinger azt mondta, hogy a Bulányi írja bele a 13. pontot a 12-be, oda, ahova akarja, és ha aláírja, akkor minden rendben van. Ez meg is történt február 19-én, mert fax segítségével percek alatt nyélbe lehetett ütni a dolgot. Ratzinger szólt a generálisnak, hogy értesíti a magyar püspöki kart: lezárult a Bulányi-ügy. Aztán hogy a püspökeim között mi folyt le ebben a fél esztendőben, talán jobb lenne, ha ezt inkább az egyik püspök mesélné el neked. Tény, hogy nagyon nehéz helyzetben voltak, 15 esztendőn keresztül kötötték az ebet a karóhoz, hogy mi eretnekek vagyunk, ráadásul ők is pontosan tudják, hogy szóról szóra ugyanazt írtam alá 1997. február 19-én, mint 1985. június 3-án. Meg is kaptam áttételes úton a figyelmeztetést, hogy ha nem viselkedem rendesen, akkor új eljárást indítanak ellenem. De én nem tudok kétféleképpen viselkedni. És tudom, hogy mi az, amit egy katolikus embernek hinnie kell, ha katolikusnak tartja magát.

Azt senki sem kívánhatja tőlem, hogy 5000 egyéb vallás credóját hülyeségnek gondoljam. Mert ha metodista akarok lenni, akkor a metodista credót nem szabad megtagadnom. De Jézus Krisztus számára a credóban levő dolgok nem bírtak jelentőséggel, mert azt gondolta szegény feje, hogy az ítélet azon az alapon történik majd, hogy valaki Solt Ottilia módjára viselkedik-e, vagy sem. És hogyha Solt Ottilia módjára viselkedik, akkor is azt hallja majd, hogy „gyertek, atyám áldottai”, ha esetleg nem megy el vasárnap a templomba. Hát ezt nem tudom másképpen mondani, mert ez így van leírva. (Máté ev. 25. feje.) Az én életemhez hozzátartozik, hogy naponta elmondjam a misét, az Ottiliának az életéhez pedig nem tartozott hozzá, de én úgy érzem, hogy legalább akkora biztonságban érezném magamat örök sorsomat illetően, ha Ottilia bőrében állnék oda, mint ha a magaméban.

Egyszer egy egyházi személyt, nem mondom meg, hogy kicsoda az illető, de annyit elárulhatok, hogy a legmagasabb rangban van, megpróbáltam meggyőzni róla, hogy könyörgöm, itt van ez a nyomorult Bokor: két embert megdöglesztettek belőle, legalább félszázan börtönben voltak és marginalizálták őket stb. Hát valamit azért csak letettünk az asztalra! Mire azt feleli, hogy: na de kedves atya, cselekedeteik a baptistáknak is vannak! Azt gondolom, hogy ez minden vallásra jellemző; azt hiszik, a Jóistennek az a fontos, hogy az ő tévedhetetlen krédójukat valaki hibátlanul felmondja.

Új eljárást indíthatnak ellened?

Nem hiszem, mert én tartom magam ahhoz, hogy aki katolikusnak vallja magát, az a katolikus krédó ellen nem dumál. Nem azért, mert azt gondolom, hogy az én vallásom lenyelte a bölcsességet. Ha kell ehhez szentírási idézet: tükör által homályban látunk... A katolikus egyetemek katedráin seregestül ülnek olyan emberek, akik legalább annyit megengednek maguknak a megkérdőjelezéseket illetően, mint én, de hát éppen erre és ezért tartjuk őket.

Megírtam Ratzingernek: a teológust nem arra tartják, hogy falja a brosúrát, hanem arra, hogy fejlessze. Én békességet és kiengesztelődést akarok, de nem hazudozás árán. Ha azt mondják nekem, hogy én valahol valakiről valami csúnyát mondtam, megkövetem. De az evangélium is, a tulajdon lelkiismeretem is azt mondja, hogy az Isten azt kívánja tőlem, amit Jézus örökségként hagyott reánk: azt, hogy csináljuk meg a szeretet civilizációját, azt, hogy köztetek ne így legyen, hogy köztetek nem ez a rend, azt, amit az első keresztények megértettek: „Senki semmit nem mondott a magáénak, hanem mindenük közös volt.” Tudjuk, hogy az első három század keresztényei soha nem fogtak fegyvert. Abszolút ellentmondás volt számukra, hogy egy keresztény embereket gyilkoljon. A IV. század végén, Ágoston találja ki, hogy van igazságos háború is. Az első keresztények tudták, hogy az emberölés az emberölés. Ezekből nem lehet engedni. Bizonyos szempontból teljes mértékben megértem a Vatikán politikáját: tudom, hogy segíteni akart. De én azt gondolom, hogy ez vakvágány, mert ha a trón és az oltár szövetségre lép, akkor a keresztények szükségképpen olyanok lesznek, amilyen egy keresztény nem lehet, miniszterek akarnak lenni, meg akarnak gazdagodni... Az államhatalom, és mindaz, ami vele együtt jár, annak a társadalomnak való, amelyik nem akarja a Jóisten családmódel-elképzelését megvalósítani. De a Bokor-tagok nem válnak el, nem jelentik föl a feleségüket, a férjüket a rendőrségen, és ha valaki betörne hozzám, én nem hívom ki a rendőrt, nem veszem igénybe az erőszakszervezetet.

Én görögös voltam, négy éven keresztül heti hat órában görögöt tanultunk, nem Szentírást, hanem Platónt. És Platón megírta Szókratészről, hogy azt tanította neki, jobb az igazságtalanságot elszenvedni, mint elkövetni. És továbbra is képviselem azt, hogy ha nem ezt mondjuk, akkor ránk nincsen semmi szükség, akkor csak annyi történik, hogy mindazt, amit az emberiség képes Jézus Krisztus nélkül véghezvinni, azt mi papi ornátusban megspricceljük szenteltvízzel. Ezt én nem tudom csinálni, és a szentírást elemezve az is egyértelművé válik számunkra, hogy erre Jézus Krisztus sem vállalkoznék. De ezt nem úgy értem, hogy azt mondotta volna, hogy Kaifás, menj a bűdös fenébe, Pilátus, menj a bűdös fenébe, mert akkor neki kellett volna Kaifássá és Pilátussá lennie, hanem úgy, hogy persze, a dolgoknak ebben a rendjében, az emberi túlekedésnek ebben a forgatagában van, aki Pilátussá lesz, és van, aki Tiberius császárrá. De azt a valakit nem fogják sohasem Jézus Krisztusnak hívni. A Bokor-tag számára itt nincsen semmi ellentmondás. Nem utópiát képvisel, hanem elpidiát, éneket a reménységről, arról a reménységről, hogy valakinek el kell kezdenie a szeretetcivilizációt. Katonáság, Varsói Szerződés meg NATO és mindenfajta egyéb szerződés nélkül. És vannak pályák, amelyeket nem számunkra találtak ki. Időnként nem jelentkezhetünk máshol, csak ott, ahol segédmunkást keresnek. De fegyvergyárosnak sohasem megyünk el. Valahogy így. Ez az én békülékenységem. Hans-Jakab Stehle, ez a történész és újságíró, vastag köteteket ír arról, hogy micsoda erőfeszítéseket tett a Vatikán annak érdekében, hogy a Litvinov elvtárs úr méltóztassék szóba állni vele. Az meg le se köpte. Ez volt az a bizonyos '64-es részleges megállapodás Magyarországgal, a vatikáni diplomáciának ez az első dicsősége. És én tudom, hogy ezt abszolút jó szándékkal csinálták, mert végeredményben a jó pápa, XXIII. János találta ki, és a zsinat alatt a folyosói lobbizásban dönt el, hogy jobb, ha olyan püspökeink vannak, amilyeneket a komcsik engednek, mint ha semmilyen püspökeink nincsenek. Én megértem ezt a gondolkodásmódot, de nem teszem a magamévá.

Mondd, ha már pápát, püspököket említesz, amikor Karol Wojtyła lett az egyház feje, akkor nem suhant át rajtad, hogy végre valaki, aki esetleg jobban megért téged? Meg hogy vele együtt beköszönt a keleti blokkban egy olyan új korszak, amely lehetővé teszi, hogy másképp is gondolkozzanak?

De igen, különösen akkor, amikor elolvastam a The fisherman shoes-t, azt a regényt, amelyik arról szól, hogy 17 évi Gulag után a Szovjetunióból kiengednek egy papot, akinek a smasszere közben a Kreml élére került, a Központi Bizottság első titkára lett, ő pedig éppen akkor érkezik ki a börtönből Rómába, amikor konklávén van, és ez éppen őt választja meg pápának. Erről szól A halász cipői című regény, ami nagy bestseller, film is lett belőle Nyugaton. De ez csak álmódosítás volt. Ugye, '78 őszén választották meg, és '79 őszén a Vatikán egy olyan pofont kavart le az egész haladó nyugati teológiának, amilyet XII. Pius hetven évvel korábban, a Humani

Generis kibocsátásával, amikor Congar, Lubac és a többi csillagok a katedrális helyett pillanatokon belül a könyvtárakban találták magukat. Nem tudom, hogy Andrea Ricardi barátom, aki a római Sapientia egyetemén tanít, megírta-e már a '78-as második konklávé történetét. 93 nappal korábban gyanútlanul megválasztottak egy embert pápává, és az úgy halt meg 33 nap múlva, ahogyan meghalt. Kiadtak erről egy hat centi vastag angol könyvet, ami szintén bestsellerré lett, és abban megírták, hogy a halála előtti napon kiadott egy sereg olyan személyi rendelkezést, amely átalakította volna az egész kúriát. Aztán a második konklávéban a bíborosok választása olyan személyre esett, akiről azt gondolták, hogy nem fogja átalakítani a kúriát. Hát nem? Mert Casarolit, akinek a neve egybefolyt a Vatikán keleti politikájával, pillanatokon belül kinevezte államtitkárrá. Úgyhogy a kezdeti illúzió ezzel rögtön szerte is foszlott.

Egyébként minden, a Vatikánból érkező döntésen feltűntették, hogy a Szentatya hozzájárulásával született. Tehát a Ratzingernek hozzám intézett levele is. És ez nem pusztán szó, mert a Szentatyának van egy előjegyzési naptára, és abban ki-ki a maga súlyának megfelelő gyakorisággal szerepel, hetenként vagy havonta vagy kéthavonta kerül bele – már úgy értem, a bíboros prefektusok. A Horn Gyula is beszél a minisztereivel, a római katolikus egyház is csak úgy tud működni, hogy a pápa megbeszéli a dolgokat az államtitkárával – az az ő miniszterelnöke – és a belügyminiszterével – ez meg a Ratzinger –, és persze a többiekkel is. Ratzingerrel és az államtitkárával sűrűn, azt hiszem, hetenként, de legalább kéthetenként biztosan. Tehát lehetetlen, hogy a pápa ne tudjon valamiről, ami az egész kontinensen botrányt kavart, mert amikor a Lékai '82-ben meghozta azt a bizonyos döntést, akkor annak azonnal az óceánon túlra is elért a híre. Mindenki arról beszélt, hogy a magyar püspökök, úgy látszik, nem olvasták a zsinati okmányokat, mert hiszen a Gaudium et Spes-ben le van írva, hogy ilyen esetben mi a dolguk: az, hogy elmenjenek az államhatalomhoz, és kérik az alternatív szolgálatot. Thomas Merton, a XX. század misztikusa, a kanadai püspökök révén keresztülvitte, hogy ez az ügy bekerüljön valamelyik zsinati dokumentumba, mert ez azért mégiscsak disznóság, hogy marha nagy keresztény öntudattal falhoz állítsuk azt, aki nem hajlandó letenni az esküt, hogy kitaposom a beleidet... ha a haza érdeke úgy kívánja.

Még egy kicsit hadd piszkáljalak meg. Itt állunk a NATO-népszavazás előtt. Az emberek számára – legyenek bár hívők vagy ateisták – nagy dilemmát jelent, hogy ha a NATO-ügyben esetleg nemmel szavaznak, akkor ez esetleg nem is csak katonai kérdés, hanem azzal járhat, hogy Magyarország integrációs törekvései szükségképpen meghiúsulnak. Találkoztál ezzel a nézettel? Érdekelne, hogy ha a Bokorban ez nem is vetődik fel, mert ott mindenki számára világos, hogy hogyan fog dönteni, de ha a többieknek kiszólsz a Bokorból, akkor mit tudsz ezzel kapcsolatban mondani?

Csakugyan, a Bokorhoz tartozó Alba-körnek, meg az erősebb Bokor-érdekeltségű Hel-nek is ez központi problémája mostanában. A hadkötelezettséget ellenzem. És a rendszerváltozás óta én a saját zsebemből – erre azért volt meg a lehetőségem, mert kétszer is meghívtak Amerikába előadókörútra, különben nem volna zsebem – hús kötetet is kiadtam, és volt köztük egy, amelyik éppen erről szólt. '87-ben az egyik Bokor-ág lelkigyakorlatot tervezett a csoportvezetők számára. A házigazda báró Podmaniczky volt, aki jelen pillanatban Izsákon plébános, akkor viszont még Ópusztaszeren volt az, ahol azt a bizonyos lelkigyakorlatot tartottuk, amelynek én voltam az előadója, és én akkor az egész jézusi örökséget a magyar történelemre alkalmaztam. Ebből egy könyv kerekedett, amelyet az amerikai magyarság adott ki Ópusztaszer címen, de azóta már idehaza is kinyomtatták. Miközben ezt a könyvet írtam, végiggondoltam ezt a kérdést.

Az egész könyvet most nyilván nem mondhatom fel neked, de néhány mozzanatot igen. 1241-ben a történészek szerint a magyarság létszáma 2,5 millió volt 1241-ben IV. Béla király kapott egy üzenetet Batu kántól, hogy ne hülyéskedj, mert úgy maradsz. Hülyéskedett. És szólt a kalocsai érseknek, aki mellékállásban hadsereg-főparancsnok is tud lenni, és így került sor a muhi csatára, aminek a rövid története az, hogy a tatárok előbb egy óra hosszat röhögtek, aztán öt perc alatt széjjelverték az egész hadsereget főparancsnokostul-mindenestül, és annak, hogy ilyen hősiességgel megvédtük a hazát, az lett a következménye, hogy 1242-ben egyegész-egyegyed millió magyar maradt kettő és fél millióból. Ha IV. Béla nem hülyéskedik, hanem azt mondja, hogy tessék parancsolni, akkor is csökkent volna valamivel a magyarság lélekszáma annak következtében, hogy átvonul az országon a tatár hadsereg, de azt pár esztendő alatt kiheverjük, és néhány esztendő múltán újból két és fél millióan lettünk volna.

A következő történetem: az egy és negyed millió magyar a XV. század végére, Mátyás korára, a történészek szerint fölszaporodik 3,2 millióra, mert az anyák szülnék, nem a dolgozó nők. Hágy Gyula Mohács című drámájában II. Lajos megüzeni a sógornak, V. Károlynak: ő a Száva alatt szabad utat biztosít Szulimánnak nyugat felé. Csakhogy, sajnos, a valóságban nem ez történt, mert már megint hülyéskedtünk. Ennek a hülyéskedésnek az lett a következménye, hogy 200 esztendő múlva a magyarság lélekszáma 3,2 millióról megint másfélmillióra csökkent.

Aztán még egy párszor hülyéskedtünk, de – mint azt Szekfü Gyula írja a Magyar történet utolsó lapjain – mindmáig ennek a két évszázadnak a vérvesztését nyögjük. Amikor be kellett telepíteni az üresen maradt területeket, akkor és ott eldőlt ennek a nemzetnek a sorsa, ami aztán végül Trianonnal teljesedett be.

Ezért aztán nekem ne hivatkozzék senki sem arra, hogy azért kell a varsóiba meg a nem varsóiba belépnünk, mert különben – Arany Jánossal szólva – minket is elfűj az idők zivatarja. A lengyeleknek 150 esztendőn keresztül egy négyzetméternyi önálló államuk sem volt, és ezek a lengyelek ma 36 millióan vannak. Miért? Ady Endre adta meg a választ: haladt a Visztula, és lengyel asszony gyermeket ad örökre. És nincs ott halál, ahol dalolni és szülni tudnak.

Ma ez a nemzet saját magát gyilkolja. Erről a politikusok nem beszélnek, pedig évről évre 30 ezerrel leszünk kevesebben. Orbán Sanyi, orvos barátom, a Bokor első nemzedékébe tartozik, Miskolcon megkérdezte a görög papot, a római papot, a lutheránus papot és a kálvinista papot. Mindegyik azt mondta, hogy több cigányt keresztel, mint nem cigányt. Akkor, amikor egy nemzet halálra ítéli magát, akkor nekem ne hülyéskedjenek azzal, hogy hogyan kell a nemzet biztonságáról gondolkodni. A kunok, az úzok, a besenyők, a hunok, akik végigszáguldozták a sztyeppét, azok nincsenek; azok a szlávok, akik ezt a száguldozást csak elszenvedték, most 150 millióan vannak, úgy hívják őket, hogy oroszok és ukránok.

Amikor folyt a horvát–szerb háború, minden marginalizáltságom ellenére én is csináltam egy országos előadókörutatót, és elmentem Pécsre is. Két előadást tartottam, két egymást követő napon. Összejött száz ember, én mondom a mondókámat, egyszer csak valaki közbeszól, hogy hát hogy tudsz ilyeneket mondani akkor, amikor itt dörögnek a közelben a fegyverek, és bármikor jöhetnek? Én meg azt feleltem: hát hiszen éppen azért mondom, mert itt dörögnek a fegyverek, és bármikor jöhetnek. Mert ha azt csináljuk, amit én mondom, akkor annak az lesz a következménye, hogy szerb tisztok fogják inni a Hiltonban a francia pezsgőt. Ha pedig az ellenkezőjét, akkor csataterre rondítják Magyarországot is.

Mérhetetlenül dühös vagyok, amikor azokat a baromságokat hallom, hogy nekünk itt ehhez kell csatlakozni, meg ahhoz. Hát hiszen ezer esztendőn át mindig ahhoz a táborhoz csatlakoztunk, amelyik a politikusok szerint a legbiztosabb volt. Ferenc Jóska mindent megfontolt és mindent meggondolt. Gondold el, mi lett volna, ha akkor van egy magyar vezető réteg, amelyik azt mondja, hogy jó, csinálja, de ohne uns. Ha ohne uns, akkor ma nincs Trianon.

Jó, nincs Nagy-Magyarország. A szlovákoknak van Besztercebányán fővárosuk, a Szerémség a szerbeké, Erdélyből is kapnak valamit a románok, de legfeljebb úgy, hogy annyi magyar van Romániában, mint amennyi román van Magyarországon. De nem úgy, hogy a szlovákok megkapnak egy országot, amiben 37 százalék a szlovák, 1,7 millió, és 1 millió a magyar, a többi pedig német és rutén. Aztán ott vannak a csehek; a második világháborúban a cseh nemzet munkaszolgálatos lett. Eredmény: négy millió szudéta némettől szabadul meg a határ. Akik ezt másként látják, azokról föltételezem a jó lelkiismeretet, de vaksággal vannak megverve. Ez egy nyolcvanadrangú kérdés egy nemzet életében.

Oroszokkal van tele az a terület, amelyikért a hunok, a kunok, az úzok, a besenyők és a többi ősi nemzet harcolt. Ha Géza fejedelem nem tudja megmagyarázni a magyaroknak, hogy ezt a kalandozó baromságot abba kell hagyni, akkor mi sem maradunk meg. Nem a haditények erejével élnek a nemzetek. Hadverő nem volt Barla diák, szántott, vetett és élt egy kis szláv leánnyal, valahogy így írta Ady. Szóval számomra ez nyilvánvaló. Ja, hogy ezzel a programmal nem lehet köztársasági elnökké lenni? Ez az, ami Jézus Krisztusnak sem sikerült.

Vajon hogyan tudnak megélni a Bokor-tagok egy fizetésből úgy, hogy tíz gyerek van, mint Marcsiéknál? Vagy 16, mint Királyéknál? Aki ezt utánunk tudja csinálni, az tartja fönn a nemzetet. Nem a varsói szerződés meg a NATO meg a mindenféle tengely- meg központi hatalmak. Ezek csak milliósámra pusztítják a magyart.

Gyurka bácsi, még egy utolsó kérdés, nem állom meg, hogy meg ne kérdezzek erről is. Az előbb említetted a cigányokat. Több hullámban, de azért nagyjából a XIV. század óta itt vannak, és mindenféle elmélet ellenére kérdéses, hogy honnan is jöttek. Volt, ahol több időt töltöttek, volt, ahol kevesebbet. Te azt elképzelhetetlennek tartod, hogy úgy tekintsünk rájuk, mint nemzetalkotó közösségre? Hátha öbennük él tovább a nemzet? Én úgy látom, hogy óriási utat tettek az utóbbi években. Évszázadokat haladtak. Vajon nem lehetne-e végre őket is feloldozni ez alól a nemzeti bizalmatlanság alól? Említetted, hogy részben sváb vagy. Az én őseim között is képviselve van szinte minden náció, amelyik csak megtalálható a Kárpát-medencében. Szerintem ma Magyarország tökéletesen kevert nemzetiségű... Talán az utolsó igazi nagy problémánk nekünk a cigánysággal van. Nem érzed-e, hogy nekünk, lelkipásztoroknak van valamilyen feladatunk ennek a feszültségnek az oldásában? Látod, ők is sok gyereket vállalnak, mint a Bokor-tagok, és biztos, hogy ez nem taktika az ő részükről. Nem lehet, hogy ők is értéket őriznek?

Nagyon örülök, hogy előhozod ezt a kérdést. Az idő rostál, búsul csak az, akit kihullat. És én hiába kiabálom oda az Istennek, hogy de kár, nem lesz az Istennek soha több magyarja. Hát ha nekem jogom van ragaszkodni a fajtámhoz, és nem asszimilálódni, a cigánynak is joga van ugyanehhez. Te viszont azt vetetted fel az imént, hogy hátha őket is tudnánk asszimilálni. Ez nem megy olyan könnyen. A török hódoltság elmúlva van másfélmillió magyar. Amit most mondom, azért meg fognak kövezni a katolikusok, de mondom: ebből a másfélmillióról legalább egymillió kálvinista, vagyis a kétharmada. De lehet, hogy a háromnegyede. Meg tudom mutatni azokat a kis foltokat a térképen, ahonnan a pap urak nem menekültek el a nemesekkel együtt. Van 15 millió magyar az egész világon, ebből hárommillió a kálvinista, és tizenkétfélmillió a római katolikus. De úgy, hogy a nyolc

dédnagyzülből jó, ha kettő-három magyar nevű. Nekem négy, s ezért mutogathatom magam a katolikus világon belül, mert van, akinek egy sincs, van, akinek egy vagy kettő. Sikondán nyaraltam egy pár Bokor-taggal vagy húsz esztendővel ezelőtt, akkor még fiatal voltam, bírtam az éjszakázást: ittunk és daloltunk. Azt is, hogy meghótt, meghótt a cigányok vajdája, vajdája, a vajdáné sátorfáját siratja, siratja... gáre gypár bigyánszkule gajdule, gajdule, hoppingele szavalviszki szuszkiri, szuszkiri. Cigányok mentek az úton. Bejöttek a kertbe. Kérték, énekeljünk még. Ugyanaz történt akkor bennük, ami Sik Sándorral, aki egyik versében azt írja, bocsásd meg, Uram, hogy nem a meaculpa hozott könnyeket az arcomra, hanem a rutafa nótája. Hát a mindenségít neki, a cigánynak is joga van cigánynak lenni, és úgy szeretni a fajtájának a kultúráját, mint ahogy én bele vagyok esve az Arany Jánosba vagy a Sinkába. Te azt mondod, hogy majd csak sikerül őket is asszimilálni. Nem. Joguk van cigánynak maradni. Asszimilálódni is. De ha asszimilálódnak, „nem lesz az Istennek soha több cigánya”. Úgy látom, hogy a cigányságnak egy jelentős része nem tudja, mit jelent az, hogy asszimiláció. Ők csak azt tapasztalják, hogy hátrányokat szenvednek eltérő bőrszínük miatt. Magyarul beszélnek, énekelnek... Ez az én számomra problémát jelent, hogy ő magyar óhajt lenni. Hát én nem óhajtok német lenni. És ahogy nekem jogom van, istenadta jogom, hogy én a pentaton muzsikába legyek szerelmes, és én attól olvadjak el, hogyha a Bárdos-kórust hallom, éppen így másokat sem óhajtok asszimilálni. És nagyon sokáig úgy látszott, hogy a tót óhajt asszimilálódni. Nagyon sokáig úgy látszott, hogy a horvát óhajt asszimilálódni. A győri egyházmegyében csupa sváb és tót nevet találni, és most a legmagyarabb területről beszélek; a szombathelyi egyházmegyében ugyanez a helyzet. Kisfaludy Sándor, a nemzeti romantika korában kétségbeesik amiatt, hogy milyen a Dunántúl etnikai térképe. Ha Fényes Eleknek 1851-ben megjelent Magyarország statisztikája című könyvét előveszem, akkor Somogy is az egyik legmagyarabb terület, egy abszolút összevissza tót és német vidék. De Kisfaludy azt hiszi, hogy keleten ez nem így van, és amikor túljut Debrecenen, és pillanatokon belül elhal a magyar szó, akkor – ahogyan ezt a naplójában leírja –, megfordul vele a világ. Azt remélte, hogy legalább az színmagyar környék. Nem megy ez vég nélkül. A többség tud asszimilálni. A honfoglaló magyarság számát ötszázezerre teszik, az itt levő különböző szláv telepések kitehettek vagy 200 ezret... Ha én link cigány volnék, akkor link cigányként el akarnék magyarosodni, ha pedig link magyar volnék, akkor Nyugat-Németországba szeretnék menni, vagy Amerikába.

A cigányságnak nincs saját földje. Hol van akkor az ő hazájuk? Vendégek itt?

Majd mi kipusztítjuk magunkat, és akkor lesz földjük. Talán Miskolc lesz az első cigány főváros. Ha ez a nemzet öngyilkos akar lenni, azon az Isten sem segíthet. Nem lehet akármennyit asszimilálni. Széchenyi biztosan nem volt antiszemita, de ellenezte az emancipációt, mert azt mondta, hogy ha a La Manche csatornába beöntenek egy üveg tintát, akkor nem történik semmi, de ha a mi kis magyar levesünkbe öntenek bele egy üveg tintát, akkor már baj van. Szekfü leírja a Három nemzedékben, hogy a század végére az orvosoknak, ügyvédeknek a fele a 18 milliós országból 1 milliót kitevő zsidóságból kerül ki, és a bank és a média világa pedig 100 százalékban zsidó kézbe került. Ehhez lehet Szabó Dezső-i módon is viszonyulni.

Én meg bevallom, nem vagyunk versenyképesek. Amikor '45 után a Zeneakadémián a kommunista párt a népi származásúak felvétele mellett kardoskodott, de csak a pesti polgár-, illetve zsidó gyerekek érték el a megfelelő pontszámot, akkor azt mondtam, hogy uraim, nem vagyunk versenyképesek, ennek a népnek a királyi udvarában már háromezer évvel ezelőtt volt zenekar.

Ha a cigányok asszimilálódnak, nem lesznek versenyképesek. Ha végignézem a magyar szellemi életet, akkor azt látom, hogy amikor kifulladt az arisztokrácia és a nemesség, utána nem lépett a helyükbe a magyar polgárság, pedig a nemesség kifulladására a polgárság következik minden nemzet életében. Ez a polgárság nálunk vagy sváb, vagy zsidó. Ennek következtében a magyar irodalom utolsó nemesi kicsengései után az asszimilánsok jönnek. Tömörkénynél nagyobb novellistát nem tudok. Nagyobb magyar szívet sem tudok. Tehát nekem semmi problémám sincs az asszimilánsokkal. Arany János spekulál azon, valamelyik tanulmányában, nem versében, hogy hol van a magyar – és azt mondja, hogy vérük jobbára a századok hosszú harcai alatt elfolyt, és ma már csak a magvetők igénytelen gubája alatt rejtetik.

A harmincas évek végén a német szorítás hatására született meg a falusi tehetségmentés gondolata. Én '45 tavaszán létrehoztam a Móra Ferenc piarista diákokot Debrecenben, és odagyűjtöttem Szatmárnémetiből, Váradiból és az egész északkeleti rész összes falvaiból mindazokat a diákokat, akik már megszerezték az ösztöndíjat. Faluról falura járva regöltem a piarista diákokkal, és agitáltam az embereket, hogy küldjék be gyerekeiket arra a tehetségvizsgáló két napra, amikor a tehetségvizsgálat folyt, hogy megteremtsük a fajtánkból való középosztályt. A történelem átlépett a mi kis gyenge próbálkozásunkon – egyébként Zilahyval kezdődött az egész, ő ajánlotta fel először erre a célra a villáját –, és van valami, amit az egykori úri Magyarországnak is be kellene ismernie: azt, hogy a magyar vért, amelyet a magvetők igénytelen gubája rejtett, azt az átkos elmúlt negyven esztendő hozta felszínre, annak a jóvoltából kerülhetett iskolába. Föl is állt a parlamentben valaki, talán a Laci, és azt mondta, bocsásd meg, én nem láttam, hogy mi folyt ebben az országban negyven évig: én azért tudtam a tehén fara mellől elszabadulni, mert létezett a kommunista párt. Mert ha nincsen, akkor én nem

tanulhattam volna, és sose kerülök egyetemre. Ha végignézek a minisztereinknek az arcán, látom azt a réteget is, amelyik eddig nem jutott még a magyar történelemben szóhoz.

Veres Péter azt mondotta egyszer, hogy az urbánus rétegben pusztul, a paraszti rétegben szaporodik a magyar. Ma pusztul a paraszt is, Magyarország paraszti rétege. Öngyilkosok lesznek a fiatalok, nem nőülnek, nem házasodnak, és nem nevelnek gyereket. Lehet, hogy a svábok, a zsidók és a cigányok csinálják tovább a magyart? Lehet. De megértem azt is, ha egy sváb azt mondja, hogy ő hazamegy németnek. Megértem. És azt is, ha egy zsidó kivándorol Izraelbe. A cigány nem mehet sehova sem. Az Isten sem szólhat semmit az ellen, hogy az öngyilkosság irányába elindult fajtánk után jöjjön a cigány... és ne asszimilálódjék. Mert a tótokat is asszimiláltuk, de aztán eljön az az idő, amikor azt mondták, hogy most már ebből nekik elég.

A másik gondom meg az a cigánysággal kapcsolatban, hogy megtesszük-e ezért a rétegeért mindazt, amit meg kell tenni a nagycsaládokért a felebaráti szeretet jegyében, vagy úgy csinálunk, mint a gazdag Európa, és csak arra ügyelünk, hogy be ne jöjjön ide a harmadik világ. Semmi cigányellenesség nincs bennem, csak azt mondom, hogy joguk van nekik Magyarország helyen Cigányországot csinálni, meg azt, hogy ők szülnek, mi pedig szülés helyett a NATO-ba lépünk.

Megragadta a lelkemet, amikor az előbb mondtad, hogy a végén azzal közelítettél az ügyedben az egyház vezetéséhez, hogy nem akarsz rendezetlenül itt hagyni ezt a problémát magad után. Tudom, illetlenség erről beszélni, de egyszer valamennyiünknek ajtót nyit az Örökkévaló. Ilyenkor az ember valami kis leltárt csinál? Vagy egyszerűen átfolyik az élete az örökkévalóságba?

Nagyon kiábrándító lesz, amit mondok. Gyerekkoromban elképzeltem a mennyországot. Hangversenyteremnek képzeltem el, aztán a börtönben rájöttem, hogy pocsékul állok zenei műveltség dolgában: Kodály, Bartók és jóéccakát. És elhatároztam, hogy pótolom, ha kikerülök. Elmentem a szüleimmel az operába, és elaludtam a második felvonás elején. Én a mennyországot csak úgy tudom elképzelni, hogy majd Arany Jánossal nyugodtan elbeszélgethetek a magyar verstan problémáiról, és a Jóistent megkérdezhetem, hogy igazolni lehet-e Dosztojevszkij Nagy Inkvízitorát, aki azt állítja, hogy Jézusnak kár idejönnie, mert amit ő akar, az úgysem lehetséges.

De ugye te komolyan gondoltad, hogy az Isten országa lehetséges? Mert én ilyesmiket szoktam gondolni. És eszembe jut az a történet, hogy két katolikus pap, két jó barát, megegyeznek abban, hogy amelyik hamarabb meghal, az a halálát követő éjszakán megjelenik a másiknak, és elmondja a tapasztalatait. Csakugyan így is történik, és az élő meg a halott pap latinul beszélgetnek. Quid est in moralibus? – kérdi az élő, azaz hogy mi van az erkölcsstani kérdéssel? Aliter, aliter – feleli a halott, azaz másképpen, másképpen van. Et in dogmaticibus? Totaliter aliter! Aliter! És mi a helyzet a dogmatikai kérdésekkel? Az is egészen másképp van. Ezzel kapcsolatban egyébként van egy személyes élményem is. Én nagyon ritkán szoktam álmodni. Pár esztendővel ezelőtt eltemettem a Bokor nemzedékének egy abszolút kiemelkedő tagját. Úgy hívták, hogy Andi. Jelen pillanatban az ő 39 éves lánya, hét gyermek anyja, a Bokor egyik vezetője. Az Andival '49-ben egy lelkiigyakorlaton találkoztam, akkoriban még nyolc napig tartott egy lelkiigyakorlat. Hatvan katolikus leányzót összegyűjtöttem az egész országból, az apácarendek iskoláinak színe-javát. Az Andit nagyon szerettem, és övele álmodtam. Tudtam álomban is, hogy meghalt (hiszen én temettem), és amikor átöleltem, éreztem rajta a hullahideget. Andikám, mi van? – kérdelem tőle, ő pedig azt feleli: Te Gyuri, én semmit sem tudok. Most ha ezeket mind összerakom, akkor ez ugyan nem illik egy paphoz, azt kell gondolnom: hogy ott mi van, azt majd megtudom akkor, amikor ott leszek, és amíg itt vagyok, addig dolgozom, ahogy csak erőmből telik.

Régen, ha a munka kedvéért elhanyagoltam az imádságot, akkor rossz volt a lelkiismeretem. Ebben azonban sok változás történt. A század első felének katolikus papjaiból, nem az esze, hanem egyéb tulajdonságai alapján, Kerkai Jenőt tartom a legtöbbre, vagy legalábbis egyike azoknak, akiket a legtöbbre tartok. Amikor ő azt a bizonyos Barankovics-párti mozdulást szervezte '46-ban, lejött Debrecenbe, és bejött az én szobámba, 11-ig dumálunk, akkor én veszem elő a breviáriumot, ő meg azt mondja, ide figyelj, pakold el a fenébe, és menj, fekdj le aludni. Nem lettem imádságos pap, ahogy meg van írva a Nagykönyvben, de nincsen rossz lelkiismeretem, és nem hiszem, hogy nekem 12-kor azt kellett volna mondanom az Iványi Gábornak, hogy bocsáss meg, nekem most el kell imádkoznom a nónát. Azért mondtam neked, hogy én azalatt a hat hét alatt voltam a legszentebb, amit magánzárkában töltöttem, mert ott mindent úgy csináltam, ahogy az egy jó katolikus szerzetes pap számára elő van írva. De ki a büdös fene produkálja nékem itt kinn azt a magánzárkát, ahol még egy könyv sincsen, hogy elterelje a figyelmemet? Csak azt tudom, hogyha ilyen emberekkel beszélhetek, mint például te, akkor olyan jól érzem magam, mint hal a vízben. És nem hiszem, hogy a Jóisten abban lelné örömet, hogy én azt csinálom, amit muszáj volt csinálni.

A katolikus papságra ez a breviáriummondás a jellemző. Nem tudom, melyik börtönben jutottunk el odáig, hogy egyszer csak kaptunk egy breviáriumot. Mint a kiéhezett vadállatok vetettük magunkat rá, de három nap múlva ugyanolyan unalmas lett, mint amilyen mindig is volt. Hivatalos megjelölése: onus diei, a nap terhe. Volt egy búbájós rendtársam, most ő a provinciánknak a nesztorja, a Kis János, parasztyerek volt, és búbájós dolgokat tudott mondani: azt mondja, te, amióta pap lettem, nem imádkozom. Hogyhogy, Jánoskám? – Hát úgy, hogy én

reggel hajnalok hajnalán fölkelek, hogy még iskola előtt misézni tudjak. Délelőtt az iskolában vagyok, megebédelek, utána nekem pihenni kell, hogy délután használható legyek. Akkor beülök három órára a fotóbjé, fél öt van, mire elmondom a breviáriumot, utána javítom a dolgozatokat. Ha azt kérdeznéd, hogy milyen halált kívánok, olyat, mint Prohászkaé volt, hogy egyszer dumálás közben összeesem. Amikor A Bokor lelkisége című könyvem írtam, lefordítottam egy XII. századi nagy francia misztikusnak, Vilmos apátúrnak a lelki könyvét. Az derült ki belőle, hogy ez az ember teljesen lecsupaszította az életét, és valóságos magánzárkát teremtett önmagának. Hogy elérje az Istent. Kínlódott, de nem ért el vele semmit sem. Nem ez a módja, hogy nekem Isten-tapasztalásom legyen. Vannak olyanok, akik hangokat hallanak. Tisztelem őket, de szerintem az úgynevezett „normális” ember süket erre. Csak egy kis százalék az, amelyiknek erre antennája van. Nekem nincs. Nekem arra a jézusi szóra van antennám, amelyben én az emberiség összes problémájának a megoldását vélem fölfedezni. Erre van antennám. Azt hiszem, hogy ha odaáttra kerülök, akkor sem fogok a fejemre esni, hanem a talpamra, de nem spekulálok róla, mert nekem is van naptáram, és az a naptár sem üres...

Bocsáss meg, tényleg nem akarok visszaélni az időddel...

Isten áldja meg ezt a Beszélő folyóiratot, mert soha a bűdös életben Iványi Gáborral ennyit nem beszélgettem.